

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Karolina Křížová

Emancipační tendence etnika Lužických Srbů a jejich demografické souvislosti

Emancipation tendencies of Lusatian Sorbs and their demographic context

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Tomáš Kučera, CSc.

Praha, 2024

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 30. 7. 2024

Podpis

Ráda bych poděkovala RNDr. Tomáši Kučerovi, CSc. za vedení práce, odborné komentáře a doporučení. Dále chci poděkovat rodině a přátelům, kteří mě v průběhu studia podporovali.

Emancipační tendence etnika Lužických Srbů a jejich demografické souvislosti

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá emancipačními tendencemi etnika Lužických Srbů a jejich demografickými souvislostmi. Práce si klade za cíl analyzovat publikovaná statistická data o počtu Lužických Srbů v různých obdobích a objasnit příčiny jejich rozdílů. Dalším záměrem je posoudit jazykovou situaci v Lužici, počty lužickosrbských mluvčích a přítomnost vzdělávacích institucí a jazykových programů. Nakonec se práce zaměřuje na zkoumání emancipace Lužických Srbů v různých společenských oblastech, kde se tyto tendence projevují. V konceptuálním rámci jsou definovány klíčové pojmy této problematiky. Pro komparaci dat jsou sestaveny tabulky a grafy. Další metodou je kvalitativní analýza tištěných a internetových zdrojů. Z podrobnějšího zkoumání zaměřeného na pět vybraných obcí, které leží v současném jádru katolické části Lužice, lze sledovat, že obyvatelstvo ve vybraných obcích stárne a zároveň ubývá mluvčích lužické srbštiny zejména mezi mladou generací. Práce dále charakterizuje základní prvky lužickosrbské autonomie, která se projevuje v oblasti institucí, médií, kultury a vzdělávání, projekt Witaj a koncept 2+. Přes uvedené aktivity je úspěšnost emancipačních tendencí k zachování lužickosrbského etnika nejednoznačná.

Klíčová slova: Lužičtí Srbové, emancipace, etnikum, národnostní menšina, demografický vývoj

Počet znaků: 97 554

Emancipation tendencies of Lusatian Sorbs and their demographic context

Abstract:

This bachelor thesis deals with the emancipation tendencies of the Lusatian Sorbs and their demographic context. The goal of the thesis is to analyse published statistical data on the number of Lusatian Sorbs in different time periods and to explain the reasons behind their differences. It further aims to assess the linguistic situation in Lusatia, the number of Lusatian Sorb speakers and the presence of educational institutions and language programmes. Finally, the thesis focuses on examining the emancipation of Lusatian Sorbs in different social spheres where these tendencies are manifested. The conceptual framework defines the key concepts of this issue. Tables and graphs are compiled for the comparison of data. Further method is qualitative analysis of printed and internet sources. A more detailed examination focused on the five selected municipalities, which lie in the current core of the Catholic part of Lusatia, shows that the population in the selected municipalities is ageing and at the same time the number of Lusatian Sorbian speakers is decreasing, especially among the younger generation. The thesis further characterises the basic elements of Lusatian Sorbian autonomy which is reflected in institutions, media, culture and education, the Witaj project and the 2+ concept. Despite these activities, the success of emancipatory tendencies to preserve the Lusatian-Sorbian ethnicity is unclear.

Keyword: Lusatian Sorbs, emancipation, ethnicity, national minority, demographic development

OBSAH

Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	10
1 Úvod	11
2 Přehled literatury	12
3 Konceptuální rámec.....	15
3.1 Lužičtí Srbové	15
3.2 Geografické vymezení regionu Lužice.....	16
3.3 Etnikum	18
3.4 Národ.....	19
3.5 Národnostní menšina.....	20
3.6 Emancipace a emancipační tendence	20
3.7 Identita.....	21
3.8 Etno jazyková vitalita.....	22
3.9 Jazyková krajina.....	22
4 Výzkumné otázky a hypotézy.....	23
5 Data a použité metody	25
5.1 Data	25
5.2 Použité metody.....	26
6 Demografické rozdíly a změny jazykové a věkové struktury	27
6.1 Vývoj do 2. světové války.....	27
6.2 Jazyková situace ve vybraných obcích.....	29
6.3 Demografický vývoj ve vybraných obcích	33
7 Základní projevy lužickosrbské autonomie.....	40
7.1 Projekty, aktivity	40
7.2 Instituce	41

7.3	Vzdělávání.....	43
7.4	Média, rozhlas, televize.....	46
7.5	Tradice, kultura	48
7.6	Divadlo.....	49
7.7	Europeada.....	50
7.8	Slovník, překladač, Sorabicon, Wikipedia	50
8	Diskuse výsledků	52
9	Závěr	55
	Seznam literatury.....	56

Seznam obrázků

Obr. 1 – Grafické znázornění současné sídelní oblasti Lužických Srbů	17
Obr. 2 – Počet obyvatel obce Chrósčicy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001.....	31
Obr. 3 – Počet obyvatel obce Njebjelčicy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001.....	31
Obr. 4 – Počet obyvatel obce Pančicy-Kukow podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001.....	32
Obr. 5 – Počet obyvatel obce Worklecy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001.....	32
Obr. 6 – Počet obyvatel obce Ralbicy-Róžant podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001.....	33
Obr. 7 – Podíl obyvatel Svobodného státu Sasko podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022, vždy k 31.12. (%).....	34
Obr. 8 – Podíl obyvatel obce Chrósčicy (Crostwitz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%).....	34
Obr. 9 – Podíl obyvatel obce Njebjelčicy (Nebelschütz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)	34
Obr. 10 – Podíl obyvatel obce Pančicy-Kukow (Panschwitz-Kuckau) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%).....	34
Obr. 11 – Podíl obyvatel obce Worklecy (Räckelwitz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)	34
Obr. 12 – Podíl obyvatel obce Ralbicy-Róžant (Ralbitz-Rosenthal) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%).....	34

Obr. 13 – Hrubá míra přirozeného přírůstku v obcích správního sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2022..... 35

Obr. 14 – Vývoj indexu závislosti I (obyvatelstvo ve věku 0-19 ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2040 36

Obr. 15 – Vývoj indexu závislosti II (obyvatelstvo ve věku 65+ ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2040 37

Seznam tabulek

Tab. 1 – Srovnání počtu obyvatel vybraných obcí na území saské Lužice v letech 1875, 1880 a 1884.....	28
Tab. 2 – Porovnání oficiálních výsledků sčítání a soukromých šetření počtu Lužických Srbů od roku 1840 do roku 1938 na území Lužice.....	28
Tab. 3 – Vývoj počtu obyvatel dle jejich jazykových kompetencí ve vybraných obcích.....	30
Tab. 4 – Počet skupin a dětí v denních skupinách v Horní a Dolní Lužici v roce 2023	45
Tab. 5 – Počet žáků a žákyň ve školním roce 2022/23 účastnících se lužickosrbské výuky v Horní Lužici	45
Tab. 6 – Počet lužickosrbsky vzdělávaných dětí a žáků v Horní a Dolní Lužici v roce 2023	45

Kapitola 1

Úvod

Lužičtí Srbové, etnická menšina žijící na území Spolkové republiky Německo, jsou předmětem stále aktuálních otázek týkajících se jejich etnické, kulturní, politické a jazykové identity i vzdělávací autonomie a procesu emancipace. Ta ovlivňuje nejen vlastní identitu Lužických Srbů, ale také míru jejich začlenění do širší společnosti, a to včetně politické a jazykové roviny.

S etnikem Lužických Srbů a související problematikou jsem se seznámila díky rodinné tradici, neboť můj praděda, děda byli a můj otec je členem Společnosti přátel Lužice. V roce 2018 jsem se účastnila letního kurzu hornolužické srbštiny pořádaném Srbským institutem v Budyšině. Navštěvovala jsem také semestrální kurz lužické srbštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Obě tyto zkušenosti a také setkávání s Lužickými Srby, jejich tradicemi a kulturou ve mně vzbudily hlubší zájem. Díky těmto zkušenostem jsem se problematikou Lužických Srbů rozhodla zabývat ve své bakalářské práci.

Práce používá multidisciplinární přístup spojující demografii, geografii, sociologii a historii, což umožňuje zkoumat problematiku z různých perspektiv. Práce se věnuje historickým faktorům (jako jsou události ovlivňující velikost populace na území obývaném Lužickými Srby), kulturním faktorům (tradice, zvyky, kulturní události v minulosti i současnosti), školství (instituce a programy podporující výuku jazyka), vnějším faktorům a demografické situaci. To vše je reflektováno z více zdrojů (práce s českou i zahraniční literaturou, dokumenty, odbornými články a informačními médii).

Jedním z cílů práce je zkoumat dosud publikovaná statistická data o počtu Lužických Srbů v různých časových obdobích a pokusit se odůvodnit jejich rozdíly. Dalším cílem je zjistit jazykovou situaci v Lužici a přítomnost a funkci vzdělávacích institucí a jazykových programů. V neposlední řadě se práce věnuje analýze emancipačních tendencí Lužických Srbů v různých společenských oblastech, kde se tyto tendence projevují.

Kapitola 2

Přehled literatury

Prameny lužickosrbských statistik jsou k dispozici již ze 16. století, kdy se nejčastěji jednalo o popis jazykové situace v panstvích a farnostech. Do 17. století se lužickosrbská sídelní oblast zmenšila na méně než polovinu, což bylo způsobeno zejména administrativními germanizačními opatřeními, neexistencí lužickosrbské vyšší střední třídy i nízkou prestiží lužické srbštiny. V 18. století byla důležitá statistika Nadace Jana Michala Budara (Stiftung von Jan Michał Budar). Budar v roce 1767 sepsal závěť, ve které odkázal část svého majetku chudým Lužickým Srbům, a po jeho smrti v roce 1789 byly v letech 1812-1816 zpětně od roku 1767 sestavovány statistiky o Lužických Srbech. Podle nich bylo v roce 1767 v Míšeňsku a v Horní a Dolní Lužici přibližně 200 tisíc Lužických Srbů. (Měťšk 1960)

Morfill (1883) uvádí, že v roce 1866 bylo Lužických Srbů přes 200 tisíc, ale dle následujících výzkumů bylo známo 96 000 Srbů v Horní Lužici a 40 000 v Dolní. V 80. letech 19. století pak provedl Muka (1886) terénní výzkum, kterým určil přesnější počet i hustotu osídlení lužickosrbských mluvčích v Horní i Dolní Lužici. Muka (1886) si kladl za cíl podat ucelenou statistickou evidenci, sociologický i etnologický popis obyvatel a věnoval se také lužickosrbskému školství a církvi. Na lužickosrbský život a kulturu pohlížel konzervativně a skepticky. Lužickosrbský život je dle něj možný jen v uzavřeném venkovském prostředí izolovaném od industrializace, přistěhovalectví a profesní mobility. Nowina (1938) popsal jazykovou oblast, srovnával mapové materiály Muky a Smolera a opíral se o Mukova data. Dalším významnou prací přispěl Černík (Tschernik 1954), který shromáždil data od roku 1832 do 2. světové války. Pomocí demografických statistických metod dopočítal počet osob se znalostí lužické srbštiny, a to včetně dětí do 14 let a prokázal jazykové a početní změny v poslední třetině 19. století, které byly zapříčiněny hlavně industrializací, rozvojem hnědouhelného průmyslu, germanizací na školách, úřadech, v církvi i armádě.

Statistiky dokazující etnickou příslušnost neexistují, v Prusku byl do roku 1860 rozhodující jazyk rodiny a poté mateřský jazyk. I dnes považují oficiální statistiky za hlavní znak identity zvládnutí lužickosrbského jazyka, ovšem přidávají se historické, sociální a kulturní složky, a hlavně osobní přesvědčení. V zákoně o Lužických Srbech z roku 1999 (Spolkový stát Sasko 1999) je uvedeno, že Lužickým Srbem je ten, kdo se k tomuto přesvědčení hlásí, jeho vyznání je svobodné, nesmí být zpochybňováno a nijak zkoumáno. Po politických změnách v roce 1989/90

došlo k výraznému snížení počtu narozených v Lužici. A i přes její zvýšení o 10 až 15 % po roce 2000 zůstává stále relativně nízká a pod úrovní před sjednocením Německa. (Wałda 2024)

Otázku, kolik Lužických Srbů je a jestli je potřeba příslušníky menšiny vůbec počítat, si položil Ela (2010), stejně jako se podobnou otázkou v úvahách o sobě zabývají i další národy a menšiny. Na rozdíl od jiných států se v Německu obyvatelstvo podle národnosti nesčítá, proto tyto údaje nejsou od roku 1948 z oficiálních zdrojů k dispozici. Výše financování menšinových aktivit (včetně lužickosrbské řeči a kultury) není ovlivněna absencí těchto údajů. To nepochybně přispělo k zachování biculturního rázu Lužice, neboť nízké počty příslušníků evidovaných etnických nebo jazykových menšin by mohly vyvolávat obavy o finanční podporu. Ela (2010) se však domnívá, že kulturní nadhodnotu, kterou menšiny společnosti přináší, nelze měřit penězi a podpora menšin by se měla hodnotit z hlediska lidských práv. Existují různé odhady a spekulace o počtu Lužických Srbů. Díky současnému období individualismu, plurality, globalizace a multiidentitárního přístupu se už nelze řídit rčením: "jednou Srb, navždy Srb". To pozoruje i Dołowy-Rybińska (2012), která píše, že kulturní identita nemůže být dnes určována jen podle narození a pokrevních souvislostí, stejně tak ani jen podle jazyka, který dříve býval pro komunitu jediným rozlišovacím faktorem.

Dołowy-Rybińska (2012) se zabývala také etnickým vědomím a institucionální podporou mladých Hornolužických Srbů. Její výzkum byl zaměřen na Lužické Srby ve věku mezi 16 a 25 lety. Statistické výzkumy mezi mladými příslušníky různých etnických menšin v Evropě ukázaly, že mladá generace je často etnicky nevyhraněná, neidentifikuje se jen podle kultury menšiny a dominantní kultury, ale také podle globální a všeobecné kultury. Tato nevyhraněnost je důsledkem modernizace, globalizace, změny životního stylu a vlivu nových médií. Budoucnost menšin je tedy závislá na rozhodnutí mladé generace, zda chce být součástí určité menšiny a zda bude mít motivaci se s ní identifikovat. Organizaci kulturních a sociálních aktivit, které k tomu povedou, by měla být úkolem celé komunity, pokud existuje. Proto je důležité určit faktory a podmínky a stanovit aktivity, které budou motivovat angažovanost mladých lidí v životě etnické skupiny a budou ovlivňovat jejich rozhodnutí. Dołowy-Rybińska (2012) v roce 2010 vedla 30 rozhovorů s mladými Lužickými Srby, kteří jsou aktivní v institucionálním životě srbské menšiny a v kulturním životě. Část respondentů tvořili studenti Srbského gymnázia v Budyšině, dalšími byli studenti Sorabistiky na univerzitě v Lipsku, dále kulturní animátoři a pracovníci hornolužických institucí.

Významnou publikací je dílo *The Smallest Slavonic Nation* (Stone 1972), které se zaměřuje na lužickosrbskou historii, literaturu, jazyk, folklor, hudbu a pozici Lužických Srbů v rámci slovanských národů. Zabývá se také vyhlídkami do budoucnosti, neboť navzdory státní podpoře pokles počtu mluvčích pokračuje. Podle něj jsou tedy na místě zamýšlet se, jak dlouho jazyk přežije. To budou ovlivňovat dva hlavní faktory. Prvním je postavení Lužických Srbů ve společnosti, neboť se za posledních 25 let změnila sociální funkce jazyka, druhy germanizačních tlaků a míra státní podpory k zachování jazyka a institucí. Přitom ale narůstají smíšené sňatky, které podporují germanizaci. Druhým faktorem je energie, se kterou se chopí Lužičtí Srbové nových příležitostí. K dalším faktorům patří jejich kulturní vitalita, zájem o jazyk a literaturu a v neposlední řadě počet dětí učících se lužickou srbštinu ve školách. Dle Stonea (op. cit. 1972)

je otázkou do budoucna, jaký vliv na udržení jazyka by mělo snížení státní podpory a pravděpodobný pokles jeho mluvčích a uvádí, že zásadní vliv na situaci bude mít postavení jazyka ve školách, neboť jedině tam lze zajistit jeho budoucnost. Proto je jedna z následujících podkapitol této práce věnována systému lužickosrbského vzdělávání a také počtu dětí ve školních zařízeních.

Situaci etnik bez států v Evropě se zabývá Šatava (2022), který představuje stav a poměry na příkladu 56 evropských etnik a regionálních jazyků včetně Lužických Srbů. V případových studiích přibližuje minoritní etnické populace a jazyky a pro možnost komparace uvádí dále také tři příklady etnik mimo Evropu. Šatava (2022) píše o 30 až 40 tisících Lužických Srbů vědomých si své etnické identity jako o posledním zbytku Polabských Slovanů. Zmiňuje i snahy o připojení Lužice k Československu po první a druhé světové válce a také snahy o vytvoření samostatného státu, dále vznik široké struktury lužickosrbských institucí a například vznik dvojjazyčných cedulí, se kterými máme možnost se setkávat i dnes. Asimilační procesy probíhaly i po změně politického režimu a znovusjednocení Německa v roce 1990. K nim přispěla narůstající nezaměstnanost a s ní související odchod také Lužických Srbů za prací do jiných částí Německa a dále nízká porodnost (nyní se ročně narodí pouze kolem 50 dětí s lužickou srbštinou jako mateřštinou). A i to jsou důvody narůstající lužickosrbsko-německé identity mezi Lužickými Srby. (Šatava 2022)

Ela (2010) zveřejnil analýzu demografického vývoje, která byla pro vedení Domowiny zpracována v roce 1983. V ní je uvedeno, že očekávaný počet uživatelů lužické srbštiny bude v roce 2003 19 tisíc a o deset let později, tedy v roce 2013, je očekáván jejich počet o tři a půl tisíce menší. Šatava (2006, 2022) píše pouze o 20 až 25 tisících hornolužickosrbských mluvčích, z nichž mateřský jazyk každodenně využívá jen asi polovina z nich. V Dolní Lužici uvádí pouze kolem 6 až 7 tisíc uživatelů, většina z nich je ovšem starší 55 let. Zdůrazňuje také narůstající rozdíl mezi spisovným jazykem a hovorovou germanizovanou formou. Z těchto údajů můžeme vyvodit, že se výsledky analýz pro rok 2003 a odhad v roce 2006 významně neliší.

Zevrubný přehled lužickosrbské problematiky přináší Šaur (2011). V několika kapitolách se věnuje otázkám týkajícím se počtu lužickosrbských mluvčích, popisu aktuální situace v Lužici, demografickému vývoji lužickosrbského etnika, jeho staletému soužití s Němci, lidovým zvykům, jazyku, politické reprezentaci, financování národního a kulturního života, médiím i školství. Šaur (2011) píše, že uzuálně udávaný počet Lužických Srbů 60 tisíc nelze brát jako statistickou realitu, ale spíše jako optimistické přání.

Kapitola 3

Konceptuální rámec

Tato kapitola uvádí přehled klíčových pojmů spojených s etnikem Lužických Srbů, neboť nejsou tyto pojmy autory interpretovány jednotně.

3.1 Lužičtí Srbové

Původně oblast Lužice obývaly kmeny Milčanů, respektive Lužičanů, Srby byli naopak nazýváni Slované žijící při Sále a Labi. Nelze rozhodnout, zda došlo k promísení a splynutí těchto etnických skupin, či pouze k přenesení jména. Ve chvíli trvalého podřízení slovanských území přestávají tamní analý rozlišovat jednotlivé kmeny a jejich následný vývoj tak není postižitelný. (Hrabová 2006) V průběhu staletí se název "Lužičtí Srbové" (v němčině Sorben, příp. Wenden, narozdíl od jihoslovanských Srbů – Serben) stal běžným označením pro etnickou skupinu Slovanů žijících na území Lužice. Lužičtí Srbové jsou slovanský národ obývající obojí Lužici, tedy historické země Dolní a Horní Lužice, která na jihu navazuje na hranici Čech. Po tři staletí byly obě Lužice součástí českého státu a patřily mezi tzv. vedlejší země Koruny české. (Bobková et al. 2008)

Lužičtí Srbové hovoří dvěma příbuznými jazyky, hornolužickosrbsky v Horní Lužici a dolnolužickosrbsky v Dolní Lužici. Jsou rozděleni též konfesijně. Obyvatelé Lužice přijali během reformace v 16. století evangelickou víru, tedy i Lužičtí Srbové. Jen v okolí cisterciáckých klášterů St. Marienthal (Máří Dol) a St. Marienstern (Mariina Hvězda) se díky začlenění do české provincie cisterciáků a ujednání pražského míru za třicetileté války v roce 1635 udržela katolická víra. (Bobková et al. 2008) V současnosti tvoří katoličtí Lužičtí Srbové na západ a severozápad od Budyšína právě jádro současné srbské Lužice, kde jsou děti často vychovávány s lužickou srbštinou jako prvním jazykem. (Šatava 2022; Obr. 1)

Lužičtí Srbové splňují podmínky základní definice národa jako skupiny lidí se společnými dějinami, jazykem, literaturou, hospodářskými podmínkami a kulturou. Lze je tak zařadit mezi „malé národy“. (Kaleta 2006) Etnografové označují Lužické Srby za nejmenší slovanský národ. Například Stone (1972), který použil toto označení v názvu jedné ze svých prací. I když Hroch (1999) uvažuje, zda se v případě Lužických Srbů vůbec může jednat o etnickou skupinu vzhledem k jejich nedostatečnému počtu. Dnes je otázkou, jak definovat a podle čeho započítávat Lužického Srba, kdy jedním z možných způsobů je posuzování na základě znalosti lužickosrbského jazyka.

Tento přístup předpokládá, že schopnost komunikovat v jazyce předků je zásadním znakem národní identity. Dalším kritériem může být vědomé přihlášení se k Lužickým Srbům při sčítání obyvatel. Tento přístup vychází z předpokladu, že národní identita je záležitostí osobního přesvědčení a dobrovolného přihlášení se k určitému etniku. Dalším významným kritériem je subjektivní sebereflexe, tedy zda se někdo považuje za Lužického Srba, i když jazyk neovládá. Tento přístup uznává, že identita může být formována kulturními, historickými a rodinnými vlivy, které přesahují čistě lingvistické schopnosti.

Každý z těchto přístupů má své výhody a nevýhody. Znalost jazyka poskytuje jasné a měřitelné kritérium, ale může vyloučit ty, kteří z různých důvodů jazyk neovládají, přestože se cítí být součástí této komunity. Deklarovaná identita zase klade důraz na osobní volbu a uvědomění, ale může být ovlivněna sociálním tlakem nebo momentálními podmínkami při sčítání. Subjektivní sebereflexe je nejvíce inkluzivní, ale zároveň nejméně objektivně ověřitelná. Tato otázka ilustruje širší problém definování národní a etnické identity v moderním světě, kde se tradiční kritéria často prolínají s individuálními pocity a sociálními kontexty.

Lužičtí Srbové představují etnickou skupinu s hlubokými historickými, jazykovými a kulturními kořeny v oblasti Horní a Dolní Lužice. Přesné určení, kdo je dnes Lužickým Srbem, není jednoznačné a je založeno na více zde uvedených přístupech. Přes různé přístupy je klíčové uznání komplexnosti a mnohvrstevnatosti etnické identity, která přesahuje jednoduchá měřitelná kritéria.

3.2 Geografické vymezení regionu Lužice

Z větší části rovinatá krajina dnešní Lužice je důsledkem posledního zalednění střední a severní Evropy a následného ústupu ledovce přibližně před dvanácti tisíci lety, jenž na jihu zasahoval až k severočeským pohraničním horám.

Samotné jméno Lužice pochází od slovanského kmene Lužičanů (Lunsizi) zmíněného mezi dalšími etniky u tzv. bavorského geografa (pol. 9. stol.), který sídlil na území dnešní Dolní Lužice. Jméno Lužičanů pochází od zdejší močálovité lužní krajiny (starosrbsky lug – močál, srv. česky luh) a přešlo na označení celé země. (Bobková et al. 2008)

Jako Lužice byla až do 15. stol. nazývána jen dnešní Dolní Lužice a byla zhruba vymezena na západě a severu toky řek Schwarze Elster (Černý Halštrov) a Dahme (Dubowka), na východě řekami Odra a Bobr (v dnešním Polsku). Ráz této krajiny určuje rovinatá lužní mokřadní země, spolu s rozsáhlými borovými lesy na písčitých půdách, které ukrývají rozsáhlá ložiska hnědé uhlí exploatovaná zejména ve 20. století. (Malec 2006) V dnešní německé části Dolní Lužice o rozloze kolem 6,5 tis. km² žije přes tři čtvrtě miliónu obyvatel. (Bobková et al. 2008)

Jižněji od této oblasti, za územím písčité, lesnaté, dříve spíše stepní a málo úrodné krajiny zvané lužickosrbsky Hola (něm. Heide), která tak tvoří přirozenou hranici, se usídlil další slovanský kmen Milčané (v pramenech Milzane). Jejich jménem se pak nazývalo Milčansko (nebo milčanská župa – Gau Milsca). Později je toto území známo podle tehdejšího centra

Milčanů Budyšina (poprvé zmíněn v kronice Thietmara z Merseburku k roku 1002 – civitas Budusin) jako Budyšínsko (provincia Budyssinensis), kam patřila i oblast pozdějšího Zhořelecka, jak uvádí Bobková et al. (2008). Po ustavení obranného svazu hornolužických měst v roce 1346 (Budyšín, Kamenec, Löbau (Lubij), Lubáň, Zhořelec), začal být tento svaz nazýván Šestiměstí (Hexapolis), neboť k němu přistoupila i dosud česká Žitava. Následně začalo Žitavsko ztrácet vazby k Čechům a rychle splývalo s územím horní Lužice. (Bobková et al. 2008)

Ve směru východ – západ se území historické Horní Lužice rozprostíralo od řeky Kwisy (Queis) v dnešním Polsku až po řeku Pulsnici (Pulsnitz) v dnešním Sasku. Na jihu jej ohraničovaly Lužické hory, jejich severovýchodní část v dnešním Německu je nazývána Zittauer Gebirge (nejvyšším bodem hraniční Luž (Lausche), 793 m n. m.). Oproti Dolní Lužici je krajina Horní Lužice částečně zvlněná. Žije zde téměř 800 tis. obyvatel, z nich čtyři pětiny v německé části s rozlohou kolem 4,5 tis. km². (Bobková et al. 2008)

Dnes je Lužice již pojmem pouze historickým, ani v Německu, ani v Polsku, ani v České republice nevystupuje jako politický subjekt. Hranice Lužice nejsou jednoznačně geograficky určeny, nejsou vymezeny přirozeně ani politicky, proto jsou obtížně stanovitelné. Území, kde dnes zejména žijí Lužičtí Srbové, je ve Svobodném státu Sasko vymezeno v Zákoně o právech Lužických Srbů (Spolkový stát Sasko 1999) ve Spolkové zemi Braniborsko v Zákoně o organizaci práv Lužických Srbů/Wendů (Spolkový stát Braniborsko 1994) jako Sorbisches Siedlungsgebiet, oficiální lužickosrbská sídelní oblast. Můžeme i v současnosti konstatovat, že Lužice je malým slovanským ostrovem uprostřed německého moře. (Morfill 1883)

Obr. 1 – Grafické znázornění současné sídelní oblasti Lužických Srbů

Zdroj dat: Šatava (2022), vlastní zpracování

Současné sídelní teritorium Lužických Srbů je znázorněno na Obrázku 1 (Šatava 2022). Světle šedé zbarvení zahrnuje aktuální rozšíření lužické srbštiny, tmavě šedé pak „katolickou oblast“, jádro současné srbské Lužice. Oficiální lužickosrbská sídelní oblast (hornolužickosrbský serbski sydzenski rum – Sasko, dolnolužickosrbský sedleński rum – Braniborsko, Sorbisches Siedlungsgebiet) je vymezena dle Zákona o právech Lužických Srbů ve Svobodném státě Sasko a dle Zákona o organizaci práv Lužických Srbů/ Wendů ve Spolkové zemi Braniborsko. Do této sídelní oblasti patří ve Svobodném státě Sasko v zemském okrese Budyšin 28 obcí se svými dalšími částmi (z celkového počtu 59 obcí), v zemském okrese Zhořelec 14 obcí (z 53). (Spolkový stát Sasko 1999) Ve Spolkové zemi Braniborsko do sídelní oblasti patří město Chotěbuz, v zemském okrese Spreewald-Neisse pak 24 obcí z 29, v okrese Dahme-Spreewald 9 obcí z 37, v okrese Oberspreewald-Lausitz 6 obcí z 25. (Spolkový stát Braniborsko 1994)

I na výše uvedeném grafickém znázornění se mimo vyznačená teritoria nyní nacházejí i další obce, jež jsou sice zařazeny do lužickosrbské sídelní oblasti, ale které Šatava (2022) do současného sídelního teritoria nezahrnul. V jádru srbské Lužice se nachází i 5 obcí, na které se práce podrobněji zaměřuje. Jedná se o obce Chrósčicy, Njebjelčicy, Ralbicy-Róžant, Worklecy a Pančicy-Kukow.

3.3 Etnikum

Lužičtí Srbové jsou v této práci označeni jako etnikum z vícero důvodů. Jakkoliv přesná definice neexistuje, etnikum bývá charakterizováno jako skupina jedinců, kteří se odlišují od jiných skupin svou etnicitou. Etnicita zahrnuje souhrn kulturních, rasových, teritoriálních a jazykových faktorů. Dále se tato skupina vyznačuje sdílenou historií, kolektivním sebepojetím, vědomím společného původu a také tím, že mohou být ostatními vnímáni jako etnicky odlišní. (Jandourek 2001)

Obecně lze etnickou skupinu definovat, pokud je schopna biologické sebereprodukce, a nejedná se pouze o fyzický aspekt, ale i přenos kulturních a jazykových prvků z generace na generaci. (Naroll 1964) Podobný pohled sdílí i Smith (1986), který uvádí, že etnikum se stanovuje podle šesti rysů, a to kolektivním jménem, mýtem o společném původu, společnými dějinami, sdílenou kulturou, spojitostí s určitým územím a pocitem solidarity.

Výraz etnikum se používá ve vztahu ke společenstvím, která v kontextu moderních (národních) států zaujímají menšinové postavení, přičemž nedisponují samostatným státem. V akademických a politických debatách se tento výraz začíná objevovat až v 50. letech 20. století, a to jako označení populací, o nichž se předpokládá, že v kulturním smyslu tvoří ohraničené celky. (Haperen 2015)

Lužičtí Srbové tyto klíčové charakteristiky definující etnickou skupinu v podstatném rozsahu splňují. Domnívám se tedy, že především sdílená kultura pro ně může být jednou z nejsilnějších charakteristik, dále se jedná o společný jazyk, zvyky a umění, kde je aktivně vytvářen prostor pro komunikaci a interakci. To jsou hlavní faktory, kterými se odlišují od ostatní populace v rámci regionu.

3.4 Národ

Pojem národ je v akademickém prostředí interpretován různorodě s množstvím definic a pohledů z hlediska sociologie, současné politologie a kulturní antropologie.

Pojem národ lze vysvětlovat jak empiricky, tak normativně, což znamená, že jej můžeme popisovat prostřednictvím subjektivních či objektivních faktorů (Linhart 1996). Dále lze nalézt i obecné rozdíly mezi západoevropským pojetím národa, které se ztotožňuje se státem, a středoevropským pojetím, které se ztotožňuje s jazykem (Velký sociologický slovník 1996).

Subjektivní (empirický) přístup zahrnuje například definici národa jako společenství lidí sdílejících společnou historii a toužících po vytvoření společné komunity (Renan 2003). Jiný pohled zdůrazňuje význam společného území a snahu vytvořit vlastní stát (Weber 1998).

Můžeme tudíž národ definovat subjektivně, nebo analyzovat na základě objektivních, empiricky zjištěných charakteristik, kdy empirický přístup klade důraz na politické, geografické, kulturní a jazykové vazby jako klíčové determinanty národa. Naproti tomu subjektivní přístup se zaměřuje na vědomý pocit sounáležitosti, který musí být sdílen jednotlivými členy komunity. Národ se tak formuje každodenně. V současné době však žádný z těchto vyhraněných přístupů není plně akceptován. Odborná komunita si uvědomuje, že národ je tvořen kombinací jak subjektivních, tak objektivních charakteristik (Hroch 2009). Tuto teorii sdílí i jiní autoři kteří popisují národ jako ohraničené suverénní společenství (Anderson 2008).

Navzdory absenci jednotné definice národa se lze shodnout na tom, že národy, podobně jako státy, jsou výsledkem historických náhod. Národy ani státy neexistují ve všech obdobích a za všech okolností. Národy vznikají díky lidskému přesvědčení, loajalitě a pocitu solidarity. Skupina lidí, například obyvatelé určitého území nebo mluvčí určitého jazyka, se stává národem tehdy, když její členové uznávají určitá vzájemná práva a vzájemné povinnosti na základě společného členství. (Gellner 1993)

Pocit sounáležitosti a příslušnosti k národu tvoří komplexní síť vztahů a vytvářejí se tak základní pilíře, které umožňují jednotlivcům se s národem identifikovat a cítit svou příslušnost k němu. Pro identifikaci s národem je tedy důležité stanovit několik podmínek, a to vymezení národního území, znalost historických událostí, ovládnutí jazyka, zachování kulturních tradic a zvyků a vzájemné porozumění životnímu stylu jednotlivých etnických skupin (Fiala 2007). Kulturní tradice a zvyky, které odrážejí společné hodnoty, normy a životní styl národa, jsou významnou rolí v utváření národní identity.

Zásadní je znalost a používání národního jazyka jako komunikačního prvku, který spojuje jednotlivce s jejich společenstvím a posiluje vazby k národu. (Hroch 2009) V definicích tedy shodně nalézáme, že národ lze definovat jako skupinu lidí, které spojuje kulturní a politické propojení. Národ je charakterizován jako politické společenství, které existuje v myslích lidí, zahrnující jak jeho hranice, tak jeho suverenitu. Tento popis zdůrazňuje, že národ není pouze fyzickým útvarem, ale také koncepčním společenstvím, jehož členové sdílejí společné představy o jeho vymezení a nezávislosti. (Anderson 2008)

Jakkoli tedy národy budí dojem, že jsou prastaré a přirozené, tato představa vznikla teprve v 19. století v kontextu průmyslového rozvoje a pádu feudalismu. Lidé se v modernizujících se evropských společnostech naučili přemýšlet o sobě jako o příslušnících národů a přijali nacionalistickou ideologii, která zdůrazňuje kulturní podobnosti jako základní prvek národní identity. (Haperen 2015)

Pro vlastní identifikaci s národem je klíčové ustanovení faktorů, které tvoří národní identitu. Jde o vymezení národního území, znalost historických událostí, které ovlivnily konkrétní národ, užívání společného jazyka a udržování kulturních tradic a zvyků. Tyto faktory společně tvoří základní pilíře národní identity (Haperen 2015). Polemika o tom, zda jsou Lužičtí Srbové národ a zda naplňují toto pojetí definice národa není podle mě relevantní, neboť již v Memorandu Lužických Srbů z roku 1945, kdy žádají o připojení k Československu, se Lužičtí Srbové jako národ jednoznačně vnímají: "My, Lužičtí Srbové, jsme posledním slovanským národem, který dosud nedosáhl svobody a žádá osvobození a obnovení svého historického samostatného celku – Lužice...". (Lužickoserbski narodny wuběrk w Budyšině 1945)

3.5 Národnostní menšina

Národnostní menšiny představují významnou složku světové populace usídlenou v mnoha zemích po celém světě. Přestože tvoří významný podíl společnosti, stále neexistuje jednotná a obecně přijímaná definice toho, co přesně národnostní menšiny zahrnují.

Národnostními menšinami se obvykle rozumí skupiny osob, které se odlišují od většinové populace svými specifickými etnickými charakteristikami, zejména jiným jazykem, vlastními kulturními tradicemi, náboženstvím nebo zvyky. Tyto menšiny jsou pro svou odlišnou entitu takto vnímány i okolní společností a zároveň si samy sebe takto uvědomují. Národnostní menšiny mají také právo na rozvoj svého jazyka a kultury. Tato práva jsou klíčová pro zachování identity národnostních menšin a rozmanitosti ve společnosti jako celku.

Významným dokumentem v oblasti ochrany práv národnostních menšin je Rámcová dohoda o ochraně práv národnostních menšin, kterou přijala Rada Evropy dne 1. února 1995. Tato dohoda se zakládá na principech odstranění diskriminace a poskytování rovnocenné zákonné ochrany a také záruky dodržování všech lidských práv a svobod přiznávaných většinovému obyvatelstvu. (Bednařík 2020)

3.6 Emancipace a emancipační tendence

Emancipace je procesem osvobození nebo získání rovnoprávného postavení, obvykle v sociálním, politickém a kulturním kontextu. Termín je používán v souvislosti s osvobozením jednotlivců nebo skupin od omezování, diskriminace, získáním plné autonomie, svobody a rovných práv. Může se jednat o emancipaci politickou, sociální, kulturní nebo ekonomickou. Je často spojována s bojem za lidská práva, rovnost a spravedlnost. V kontextu Lužických Srbů

můžeme emancipační tendence pozorovat například ve školství, kde jsou tyto procesy dobře sledovatelné.

Jedním z příkladů je Školské povstání (hornolužickosrbsky Chróšćan zběžk), ke kterému došlo na začátku školního roku 2001/2002 v souvislosti se zrušením finanční podpory a uzavíráním lužickosrbských škol. Pozornost vzbudil boj o zachování druhého stupně základní školy v obci Chrósćicy, které přes svůj neúspěch přispělo ke zviditelnění Lužických Srbů nejen v Německu (Šatava 2022). Tato událost vyvolala významné protesty ze strany Lužických Srbů, kteří vnímali toto opatření jako ohrožení své kulturní identity a jazyka. Povstání ukázalo sílu a odhodlanost Lužických Srbů hájit své právo na vzdělání ve vlastním jazyce a na kulturní autonomii.

3.7 Identita

Kolektivní identita se může zakládat na čemkoli, co je v dané kultuře nebo situaci považováno za významné. Identitu (nebo alteritu), která představuje soubor konkrétních přesvědčení o podobnostech a rozdílech mezi lidmi, si člověk osvojuje během socializace v konkrétním kulturním prostředí a není vrozená. Principy, na kterých se sociální identity jednotlivců v daném čase, na daném místě a v určitém kontextu vztahů zakládají, se mohou případ od případu lišit. (Haperen 2015)

Když v antropologii hovoříme o identifikaci či identitě, máme na mysli proces, při kterém se jedinec ztotožňuje s určitou sociální nebo etnickou skupinou. Sociální identifikace znamená, že jedinec přijímá hodnoty, normy a přesvědčení skupiny, což ovlivňuje jeho chování a interakce s ostatními. Identita je tedy dynamický koncept odrážející vztahy mezi jednotlivcem a skupinou. (Hartlová, Hartl 2009)

Dalším výrazným znakem identity je její mnohovrstevnatost. Člověk může mít několik vzájemně se prolínajících identit, které různě vystupují do popředí podle situace. Identitu členové skupiny představují buď pozitivně, díky symbolům (jako je vlajka, hymna, hesla), nebo se od dalších, kteří do skupiny nepatří, distancují. (Mann 2006)

Při snaze definovat identitu Lužických Srbů zjistíme, že jedním z klíčových znaků je používání lužické srbštiny. Walde (2004) udává, že jazyk je pro etnické menšiny důležitým aspektem pojetí identity. Schopnost aktivního užívání tohoto jazyka se mezi členy dané etnické menšiny a úroveň jejich jazykových znalostí výrazně liší. Pro rozvoj jazykové kompetence je zásadní možnost používání jazyka v soukromé i oficiální sféře, v rodinném prostředí a příležitost k jeho užívání v každodenním životě. Důležitá je i konkrétní územní oblast, přičemž směrem k Dolní Lužici se jazykové znalosti oslabují. Můžeme hovořit o biculturní až multiculturní identitě, kdy na jedince působí více než jedna kultura. Tu mohou představovat imigranti, emigranti a například členové etnických menšin, jak uvádí Benet-Martínez a Hong (2014). Lužičtí Srbové mají různorodou identitu, která zahrnuje lužickosrbskou, saskou, německou a evropskou složku.

3.8 Etno jazyková vitalita

Koncept etnojazykové (etnolingvistické) vitality představil Giles (1977) jako schopnost skupiny udržovat a chránit svou existenci v čase včetně své kolektivní entity (odlišné identity, jazyka) a od té doby je tento pojem dále rozšiřován. Dle této analýzy existují tři předpoklady pro etnolingvistické přežití. Mezi proměnné je zařazen status, demografie a institucionální podpora. Status udává prestiž skupiny, čím více statutů (jako například ekonomický, sociální, socio historický nebo jazykový) skupina má, tím více by měla být vitální. Další proměnou je demografie, která je dána absolutními počty, porodností, poměrem smíšených manželství, imigrací a emigrací, dále také rozmístěním skupiny (teritoriem, koncentrací a rozsahem). Třetím předpokladem je institucionální podpora, která se dělí na formální a neformální (masová média, vzdělání a vládní služby, průmysl, náboženství a kultura). Silně vitální skupiny, které splňují většinu těchto předpokladů, jsou schopny přežít, zatímco skupinám s nízkou vitalitou chybí agenda a jsou náchylné k asimilaci.

3.9 Jazyková krajina

Pojem jazyková krajina se vztahuje k souboru veškerého psaného jazyka přítomného ve veřejném prostoru, který má vliv nebo potenciální vliv na veřejnost a který hraje roli v utváření charakteru tohoto prostoru. Toto se týká například veřejných dopravních značek, názvů ulic, názvů míst, označení obchodů a nápisů na státních budovách, a společně vytváří jazykovou krajinu konkrétního území, regionu nebo městské aglomerace. (Landry 1997)

Jazyková krajina Lužice se týká specifické geografické oblasti, kde je vedle majoritní němčiny používaným jazykem lužická srbština. Tato oblast se nachází v současném Německu, především ve spolkových zemích Sasko (Sachsen) a Braniborsko (Brandenburg). Jde o Horní Lužici (Oberlausitz) - severovýchodní část Saska, kde se mluví hornolužickosrbsky a Dolní Lužici (Niederlausitz) - jižní část Braniborska, kde se mluví dolnolužickosrbsky. (Šatava 2020)

V obou spolkových zemích existují právní rámce podporující používání lužickosrbského jazyka ve veřejném životě, školství a na úřadech. V určitých regionech, zejména v oblasti Horní Lužice, jsou zavedeny dvojjazyčné nápisy a veřejné cedule a některé školní vzdělávací programy jsou vedeny v lužickosrbském jazyce. Je podstatné, aby místní lužickosrbská komunita projevovala aktivní zájem o udělení tohoto statutu. Implementace dvojjazyčného označení není vždy automatická či samozřejmá, i když je tato možnost dostupná. Je to proces, který zahrnuje nejen formální žádosti a administrativní kroky, ale také širší sociokulturní kontext, v němž je zapotřebí zohlednit podporu a participaci ze strany místního obyvatelstva a institucí. Jazyková krajina Lužice představuje unikátní kulturní a jazykové prostředí minority, která přispívá k bohaté kulturní diverzitě Evropy.

Kapitola 4

Výzkumné otázky a hypotézy

Tato kapitola se zaměřuje na výzkumné otázky vyplývající ze stanovených cílů. Vycházejí z přehledu literatury a teoretického rámce a následně jsou zkoumány v analytické části práce.

Otázka počtu příslušníků určité národnostní menšiny bývá často považována z různých hledisek za zásadní, zejména pokud se jedná o podporu finanční. Otázka, zda vůbec počítat příslušníky etnických nebo jazykových menšin může být v současnosti irelevantní, neboť podpora jazykových menšin se děje v rámci naplňování obecně lidských práv bez ohledu na počet jejich příslušníků. Kulturní identita nemůže být v současnosti určována jen podle místa narození nebo jazyka, což bývalo pro určitou komunitu hlavním rozlišovacím faktorem. V současnosti je situace jiná, neboť zejména díky vzdělávání, mobilitě, urbanizaci, industrializaci a zejména rozšíření moderních technologií se příslušníci menšin mohou rozhodovat, zda k menšině chtějí patřit, či nikoliv. Přesto je možné se pokusit získat z dostupných údajů informace o vývoji počtu Lužických Srbů zejména v průběhu posledních dvou staletí. Další otázka je věnována jazykové situaci v Lužici, vzdělávacím institucím a programům, neboť již Stone (1972) uvádí, že jedině ve školách lze zajistit budoucnost lužickosrbského jazyka. Třetí otázka se zaměřuje na základní projevy lužickosrbské autonomie.

Jaké jsou dostupné statistické údaje o počtu Lužických Srbů na území Lužice a o čem vypovídají?

Vzhledem k tomu, že Lužičtí Srbové žili v různých státních útvarech, mohou být způsoby získávání statistických dat během doby různě pojaté. Lze předpokládat, že některá data pocházela z oficiálních zdrojů a jiná z neoficiálních sčítání. Jak již bylo zmíněno (přehled literatury a teoretická část), po druhé světové válce není obyvatelstvo sčítáno dle národnosti, a proto nejsou od této doby dostupná oficiální data týkající se národnostních menšin. Díky asimilaci v průběhu času je možno předpokládat úbytek lužickosrbského etnika.

Jaké jsou změny jazykové situace v Lužici a jakou roli plní lužickosrbské vzdělávací instituce ve výuce a podpoře lužickosrbského jazyka?

Dá se předpokládat, že počet lužickosrbských mluvčích vlivem asimilace, migrace a germanizačních tlaků v čase ubývá. Školní vzdělání má obecně nezastupitelnou úlohu. Lze se domnívat, že v souvislosti s postupující asimilací bude ubývat nejen lužickosrbských škol, ale

i lužickosrbsky vzdělávaných žáků. Naproti tomu by mohly nové projekty a koncepty výuky tento úbytek zastavit nebo zpomalit.

V jakých oblastech se projevují emancipační tendence Lužických Srbů?

Emancipační tendence a základní projevy autonomie národnostních menšin se mohou vyskytovat v různých oblastech, včetně kultury, politiky, vzdělávání, ekonomiky, médií nebo práva. Lze předpokládat, že v případě etnika Lužických Srbů tomu nebude jinak.

Kapitola 5

Data a použité metody

Tato kapitola představuje zdroje dat a metod, které jsou využity v analytické části. V kapitole 5.1 jsou představeny zdroje dat a v kapitole 5.2 jsou představeny jednotlivé metody.

5.1 Data

Statistická data o počtu Lužických Srbů a jejich jazykových kompetencích v této práci pocházejí z několika zdrojů. Jsou to údaje shromážděné Mukou (1886) a shrnutí dat od roku 1832 do roku 1945, které přinesl Tschernik (1954). Z jeho práce jsou vybrána data pro porovnání oficiálních sčítání a soukromých šetření počtu Lužických Srbů od roku 1840 do roku 1938 na území Lužice. Dále jsou to publikovaná data Waldeho (2004), ten se zaměřil na obce, které jsou součástí sdružení Při Klósterskej wodze (Am Klosterwasser). Jak uvádí Šatava (2020), jedná se o 5 obcí ležících v jádru srbské Lužice v katolické oblasti znázorněné také na Obrázku 1. Vzhledem k rozsáhlosti údajů od Muky (1886) a Tschernika (1954) týkajících se celé Lužice je analytická část práce zaměřena právě na tyto zmíněné obce.

Data použitá v grafech (Obr. 7 až Obr. 15) pochází ze Státního statistického úřadu Svobodného státu Sasko (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen 2023), který zpracoval osmou regionalizovanou projekci obyvatelstva od roku 2022 do roku 2040, přičemž součástí těchto dat je i historický vývoj od roku 1990. Tato data jsou použita pro zpracování několika grafů, které by měly pomoci znázornit demografický vývoj na území katolické Lužice. První jsou grafy ukazující vývoj podílu obyvatelstva podle věkových skupin (v předproduktivním, produktivním a postproduktivním věku) v období od roku 1990 do roku 2022, a to jak za celé Sasko, tak za jednotlivé obce. V dalších grafech je vývoj indexů závislosti I a II (Obr. 14 a Obr. 15), které Statistický úřad Svobodného státu Sasko počítá jako podíl obyvatel ve věku 0-19 nebo 65 a více let na 100 obyvatel v produktivním věku (obyvatelé mezi 20 a 64 lety).

Absolutní data z oblasti vzdělávání a školství jsou převzata od Kaulfürstové (2024), která pracovala s údaji Jazykového centra WITAJ (Řečne centrum WITAJ) a Krajského úřadu pro školství a výchovu v Budyšině (Krajny zarjad za šulu a kubljanje, wotnožka Budyšin) a publikovala je v časopise *Serbska šula*.

5.2 Použité metody

V práci je pro analýzu emancipačních tendencí etnika Lužických Srbů použita kombinace kvantitativních a kvalitativních metod. Jednou z nich byla komparace demografických dat z historických i současných zdrojů. Ze získaných dat jsou sestaveny tabulky (Tab. 1, Tab. 2, Tab. 3). V tabulce 1 je ukázán vývoj počtu obyvatel v uvedených obcích v letech 1875, 1880 a 1884. V tabulce 2 jsou vybrána data pro porovnání oficiálních sčítání a soukromých šetření počtu Lužických Srbů od roku 1840 do roku 1938 na území Lužice. V tabulce 3 je uveden počet obyvatel vybraných obcí dle jejich jazykových kompetencí v různých letech. Další tabulky s daty převzatých od Kaulfürstové (2024) (Tab. 4, Tab. 5, Tab. 6) se věnují tématu školství, výchovy a vzdělávání. Pro lepší představu současné lužickosrbské sídelní oblasti slouží grafické znázornění tohoto území (Obr. 1).

Dále jsou data zpracována do grafů (Obr. 2 až Obr. 15). Obr. 2 až Obr. 6 ukazují jazykové znalosti obyvatel obcí, které jsou ve správním sdružení Při Klósterskej wodže (Walde 2004). Obr. 7 až Obr. 12 ukazují podíl obyvatel podle věkových skupin v uvedeném správním sdružení obcí a první z nich se týká souhrnně Svobodného státu Sasko. Pro další graf (Obr. 13) bylo nutné vypočítat hrubou míru přirozeného přírůstku, počítanou jako rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých na 1000 obyvatel k jejich střednímu stavu. Z vypočtených údajů byl následně vytvořen graf. Grafy (Obr. 14 a Obr. 15) se zabývají indexy závislosti I a II, Statistický úřad Svobodného státu Sasko počítá index závislosti I jako podíl obyvatel ve věku 0-19 let ke sto obyvatelům v produktivním věku a index závislosti II jako podíl obyvatelstva ve věku 65 let a více ke sto obyvatelům v produktivním věku.

Statistický úřad Svobodného státu Sasko publikoval osmou regionalizovanou projekci obyvatelstva (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen 2023), ze které jsou data, pro již zmíněné grafy. Výchozím bodem pro tuto projekci byl aktualizovaný počet obyvatel k 31. prosinci 2021. Data byla použita ze Sčítání obyvatelstva v roce 2011 a dále z registru obyvatel v roce 1990. Projekce byly zpracovány pomocí komponentní metody s deterministickým přístupem, byly brány v úvahu demografické faktory. Počet obyvatel byl extrapolován z roku na rok na základě předpokládaného reprodukčního chování a migrace. Projekce byla zpracována ve třech variantách, nízké, střední a vysoké, jež se liší v předpokladech migrace a porodnosti. Pro potřeby práce byla použita střední varianta, která počítá s 1,45 dítěte na ženu pro rok 2022, ve všech variantách se pracuje s nárůstem až do roku 2030 (ve střední variantě až do hodnoty 1,55), poté zůstane úhrnná plodnost až do konce projektovaného období konstantní. Projekce pracuje také s odlišným migračním chováním mezi spolkovými zeměmi a s vnitrostátní migrací. (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen 2023)

Další použitou metodou byla kvalitativní analýza informací získaných jak z tištěných, tak z internetových zdrojů. Z nich byly použity relevantní informace pro téma této bakalářské práce. V diskusi výsledků jsou všechny tyto zjištěné údaje (i graficky zpracované) zanalyzovány a výsledky jsou pak interpretovány v kontextu sociálních, kulturních a demografických faktorů. Na základě těchto metod je provedena komplexní analýza, která identifikuje klíčové faktory a poskytuje náhled na varianty možného budoucího vývoje.

Kapitola 6

Demografické rozdíly a změny jazykové a věkové struktury

V této kapitole je analyzován vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích včetně jejich jazykových kompetencí a věkové struktury.

6.1 Vývoj do 2. světové války

Tato část práce se vývoji věnuje více do hloubky, přibližuje práce a statistické údaje Muky (1886), Černika (Tschernik 1954) a také Wałdy (2004), který se zaměřil na demografické změny v Horní Lužici v oblasti správního sdružení obcí Při Klósterskej wodze, a dále je pracováno s oficiálními daty ze Saského statistického úřadu.

Jelikož je Mukův výzkum (Muka 1886) velmi podrobný a rozsáhlý, byla do práce vybrána jen část týkající se saské Lužice. Uvádí, že v Sasku jsou Lužičtí Srbové severně od Lužických hor, tj. převážně v Drážďanech a jejich okolí. První sčítání Srbů saské Lužice proběhlo v roce 1844 a byl uveden počet 42 000 Srbů, z toho 1200 v Budyšině. Mukovo sčítání bylo ale důkladnější, jelikož například v roce 1880 docházelo v oficiálních sčítáních k mnoha chybám. Důležitým faktorem pro něj byl jazyk, sčítal jako Srby ty, kdo lužickou srbštinou mluví, nebo jí aspoň rozumí, statistiku rozdělil nejen po okresech, ale i po jednotlivých obcích, ve kterých uvedl podíl Srbů vůči německému obyvatelstvu. Jeho statistika není jen náhledem na obyvatelstvo, ale i do hospodářství a církve. Lze v tabulkách rozlišit obce, ve kterých se nachází německé nebo srbské firmy, eviduje i přítomnost hnědouhelných dolů (která má na podíl obyvatel také značný vliv). V církevní části sbíral data týkající se počtu účastníků bohoslužeb (kolik osob se hlásí k lužickosrbské a kolik k německé zpovědi).

Tab. 1 – Srovnání počtu obyvatel vybraných obcí na území saské Lužice v letech 1875, 1880 a 1884

	1875			1880			1884				
	Srbové	Němci	celkem	Srbové	Němci	celkem	Srbové	Němci	celkem	Německé obyvatelstvo se znalostí ls*	Celkový počet obyvatel se znalostí ls*
Chróscice	494	2	515	515	18	533	523	15	538	15	538
Kukow	282	28	310	306	35	341	335	10	345	5	340
Pančicy	110	33	143	106	37	143	133	30	163	10	143
Worklecy	475	34	509	498	34	532	522	17	539	10	532
Ralbicy	231	12	243	250	9	259	259	1	260	1	260
Różant	144	3	147	145	2	147	147	1	148	1	148
Njebjelčicy	241	17	258	245	26	271	256	15	271	6	262

Zdroj dat: Muka (1886)

*ls – lužické srbštiny

V Tabulce 1 jsou uvedena data za vybraných sedm katolických obcí ze saské Lužice. Data za roky 1875 a 1880 Muka použil z oficiálních zdrojů, které v té době ještě nebyly veřejně publikovány a data za rok 1884 jsou z jeho soukromého terénního výzkumu. Ve všech obcích můžeme v období těchto skoro deseti let sledovat nárůst počtu lužickosrbského obyvatelstva. Muka také sledoval počet Němců se znalostí lužické srbštiny. V těchto vybraných obcích byl podíl německého obyvatelstva malý, bez znalosti lužické srbštiny by se proto německé obyvatelstvo neobešlo.

Tab. 2 – Porovnání oficiálních výsledků sčítání a soukromých šetření počtu Lužických Srbů od roku 1840 do roku 1938 na území Lužice

Oficiální výsledky sčítání lidu		Data ze soukromých šetření		
rok	ls* obyvatelé v Lužici	rok	ls* obyvatelé v Lužici	publicista
1843/1846	133 000	1840/1841	164 000	Schmaler (1953)
1858	160 000	1858/1861	164 000	Boguslawski (1861)
1885/1890	113 000	1880/1884	166 000	Muka (1886)
1910	103 000	1904/1905	146 000	Černý (1905)
1933	57 000	1936/1938	111 000	Nowina (1938)

Zdroj dat: Tschernik (1954)

*lužickosrbštiní

Obsáhlé shrnutí nejen demografických dat od roku 1832 do roku 1945 přinesl Tschernik (1954), jím zpracované porovnání oficiálních a soukromých sčítání můžeme vidět v Tabulce 2. První oficiální sčítání proběhlo v roce 1832 (pouze za saskou část, Tschernik doplnil pruskou část pomocí matematických nástrojů), kdy bylo zjištěno 127 tisíc Lužických Srbů, jejich počet se pak až do roku 1860 zvyšoval. Následující pokles má různá vysvětlení, Tschernik (1954) se domnívá, že v roce 1858 bylo sčítání v Prusku provedeno nesprávně, jelikož po podrobnějším zkoumání jednotlivých oblastí docházelo ve většině okresů ke kontinuálnímu rozvoji, pouze v Dolní Lužici se objevují odchylky, které jsou nepravděpodobné. Ovšem asimilace v Dolní Lužici je trvalým jevem, který byl před rokem 1861 jen méně patrný.

Naproti tomu stojí soukromá statistická šetření. První pochází z poloviny 19. století a jsou publikována ve sbírce písní od Smolera (1953), který zmiňuje 739 lužickosrbských obcí a 164 tisíc Lužických Srbů (v saské Horní Lužici 52800, pruské Horní 39200 a v Dolní 72000). Jakub (1848) zahrnul pouze saskou Lužici s 45060 Lužickými Srby (od Smolera se liší o necelých 8 tisíc osob, vycházel ovšem z oficiálních sčítání z roku 1847). V roce 1861 publikoval Boguslawski (1861) výpočty založené na oficiálním sčítání z roku 1858, proto nevykazuje významné odchylky od oficiálních zdrojů. Nelze opomenout hloubkový průzkum Muky (1886), který sestavil místní adresáře a počet Srbů i Němců a byl přitom v kontaktu se školami, komunitou, úřady a vypracovával anketní formuláře. Řídil se znalostí jazyka, kdo mluví lužickou srbštinou a každodenně ji používá (při nejasnostech se rozhodoval ve prospěch německého obyvatelstva), údaje zaznamenával dle farností, okresů a správních obvodů. Vypracoval jazykovou mapu s vnějšími a vnitřními hranicemi, došel k počtu 735 lužickosrbských vesnic a k 166 tisícům Lužických Srbů. Při porovnání Muky a Schmalera i přes rozdíl 40 let jsou jen nepatrné rozdíly. Černý (1905) uvádí 157 tisíc Lužických Srbů (146 v Lužici a 11 tisíc mimo ni). Podrobnou zprávu o demografických změnách dle okresů na základě odhadů a pozorování publikoval Nowina (1938), který stanovil počet Lužických Srbů na 111 tisíc s tím, že ke zřetelnému úbytku dochází ve střední Lužici. Příčinou skoro 50% rozdílu mezi jeho a oficiálními výsledky je podle něj zvýšená asimilace, ale má také pochybnosti o správnosti provedení oficiálního sčítání. Rozdíly mezi oficiálními a soukromými sčítáními se zabývá i Tschernik (1954). Tyto rozdíly mají více důvodů, zejména rozdílné metody výzkumu, použité rozlišovací rysy a odhady, i přes to je tu patrný společný trend, kterým je úbytek Lužických Srbů.

Tschernik (1954) se věnuje i metodice uskutečněných šetření a ohledem na důležitost přesných formulací a správnou interpretaci pojmů a rozlišovacích znaků. Zda se jednalo o lidový, mateřský, rodový, hovorový jazyk, jazyk domácnosti nebo pouhou znalost lužické srbštiny. Často při nezodpovězení otázky byli i Lužičtí Srbové započítáni mezi Němce. Někteří vědci uvádějí, že příslušnost k rase je vrozená, ale k národu je příslušnost dána výchovou, jazykem nebo vzděláním. V roce 1861 bylo například sčítáno dle mateřského jazyka, ten byl určen stejný pro celou domácnost dle hlavy rodiny, problematičtější může být tato metoda při sčítání pomocníků v domácnostech. V roce 1880 byla proto v Prusku zavedena možnost uvést i druhý jazyk (bilingvismus). Tschernik (1954) také kritizoval přístup sčítacích komisařů, ale jasné oddělení jazyků je dle něj nemožné a komplikované i z důvodů asimilace (vlivem školství, církve a průmyslu).

6.2 Jazyková situace ve vybraných obcích

Demograficko-statistický průzkum prováděl Walde (2004), který si vytyčil dva hlavní cíle, ukázat obecný aktuální demografický vývoj a zjistit situaci lužické srbštiny (jazykové kompetence) v lokalitě správního sdružení obcí „Při Klóšterskej wodže“ (Am Klosterwasser). Tento region se rozkládá na území lužickosrbské sídelní oblasti, sdružuje pět obcí a je pojmenován po řece protékající touto oblastí. Podle něj je etnická kategorizace problematičtější, jazyk hraje zásadní, nikoliv však jedinou roli. Lužičtí Srbové jsou kategorizováni dle znalosti či

neznalosti lužické srbštiny. Ale i dnes, kdy je lužická srbština uznána jako další jazyk, zůstává druhořadá a marginalizována. Ústřední roli hraje instituce rodiny a církve. Lužickou srbštinu chápe jako ústřední znak identity. (Walde 2004)

Walde (2004) použil data z registračních úřadů obcí, na jejich základě provedl demografickou analýzu. Zpracoval statistiku narozených dětí, zjistil věkovou a populační strukturu a sestavil populační pyramidu, dále provedl terénní průzkum, kdy však respondenti zůstávali v anonymitě. Stanovil čtyři skupiny obyvatel dle jejich jazykové znalosti. Do první skupiny zařadil osoby, jež se lužickou srbštinou dorozumí a používají ji (v grafech označena S), do druhé zařadil ty, kteří se jazyk naučili, ale nekomunikují s ním (SD), ve třetí skupině jsou Němci, kteří se naučili a lze se s nimi dorozumět (DS) a ve čtvrté skupině jsou Němci bez znalosti lužické srbštiny (D). Statistické materiály prezentuje pomocí tabulek a grafů. Statistické údaje o obyvatelstvu jsou za rok 2001. Také v práci srovnává historická sčítání Muky (1886) a Tschernika (1954) se současným výzkumem. Je tedy možné sledovat vývoj jazykové situace v čase. V rámci demografického vývoje Walde (2004) uvedl, že i přes nárůst porodnosti na přelomu tisíciletí o 10 až 15 procent, zůstává porodnost stále velmi nízká. Jedním z již uvedených následků je uzavírání škol. Dalším faktorem je profesní mobilita, kdy obyvatelé dojíždějí za prací do západních regionů.

Tabulka 3 udává vývoj počtu osob komunikujících lužickou srbštinou a němčinou ve třech obdobích. Jedná se o porovnání výsledků od Muky (1886), Tschernika (1954) a Waldeho (2004).

Tab. 3 – Vývoj počtu obyvatel dle jejich jazykových kompetencí ve vybraných obcích

	Chróscicy		Njebjelčicy		Pančicy-Kukow		Worklecy		Ralbicy-Różant	
	ls*	něm**	ls*	něm**	ls*	něm**	ls*	něm**	ls*	něm**
Muka (1884,1886)	1012	21	852	39	1556	227	903	23	1370	12
Tschernik (1954)	932	281	908	348	1903	634	913	278	1403	199
Walde (2001)	1081	150	960	324	1361	883	907	393	1681	187

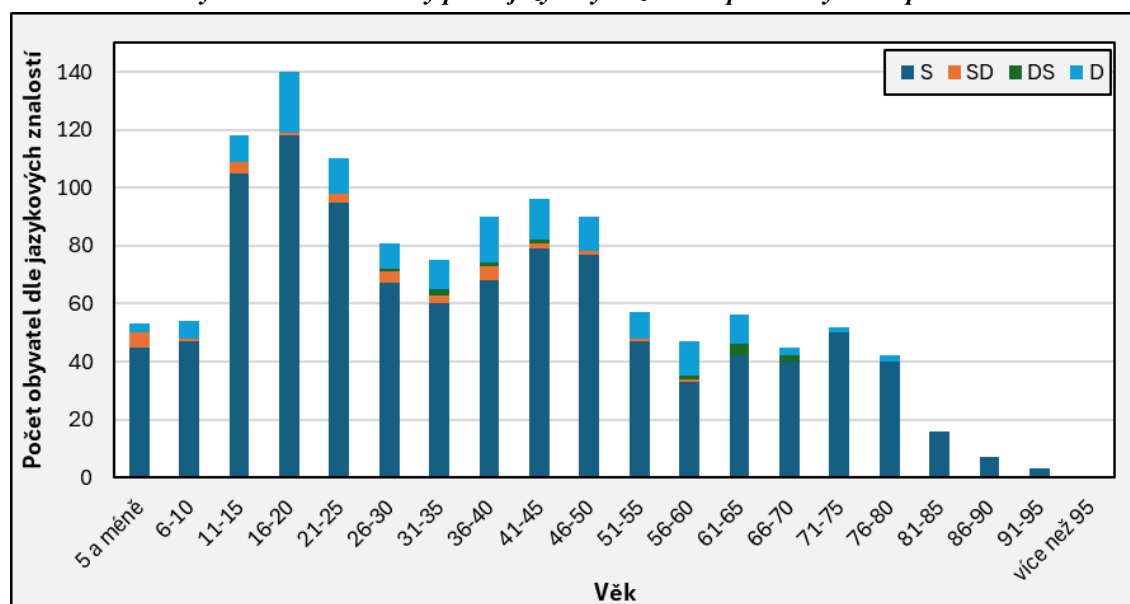
Zdroj dat: Muka (1886), Tschernik (1954), Walde (2004), vlastní zpracování

*lužická srbština, **němčina

Následující Grafy (Obr. 2, Obr. 3, Obr. 4, Obr. 5, Obr. 6) ukazují grafické znázornění počtu obyvatel podle jejich jazykových kompetencí (S – lužickou srbštinou se dorozumí a používají ji; SD – jazyk se naučili, ale nekomunikují s ním; DS – Němci, kteří se lužickou srbštinou naučili a lze se s nimi dorozumět; D – Němci bez znalosti lužické srbštiny) ve vybraných obcích podle věkových skupin v roce 2001. V oblasti Ralbicy-Różantu (Obr. 6) a Chróscic (Obr. 2) je u všech věkových skupin počet lužickosrbsky komunikujícího obyvatelstva stále vysoký, mezi obyvateli nad 60 let se německy mluvící obyvatelstvo skoro nevyskytuje a jazyková situace zůstává relativně příznivá. Obě obce se nachází v centru katolické lužickosrbské oblasti. Počet mluvčích v mladších i starších věkových skupinách je úměrný. Odlišná situace je oproti tomu například v obcích Pančicy-Kukow (Obr. 4) a Njebjelčicy (Obr. 3), kde se počet lužickosrbsky mluvících obyvatel snižuje a přibývá německy mluvícího obyvatelstva ve všech věkových kategoriích, zvýšil se také podíl mladých, kteří lužickou srbštinou nemluví. V obci Worklecy (Obr. 5) je z vybraných obcí nejvíce obyvatel s primárním jazykem němčinou, kteří se ale lužickou srbštinou

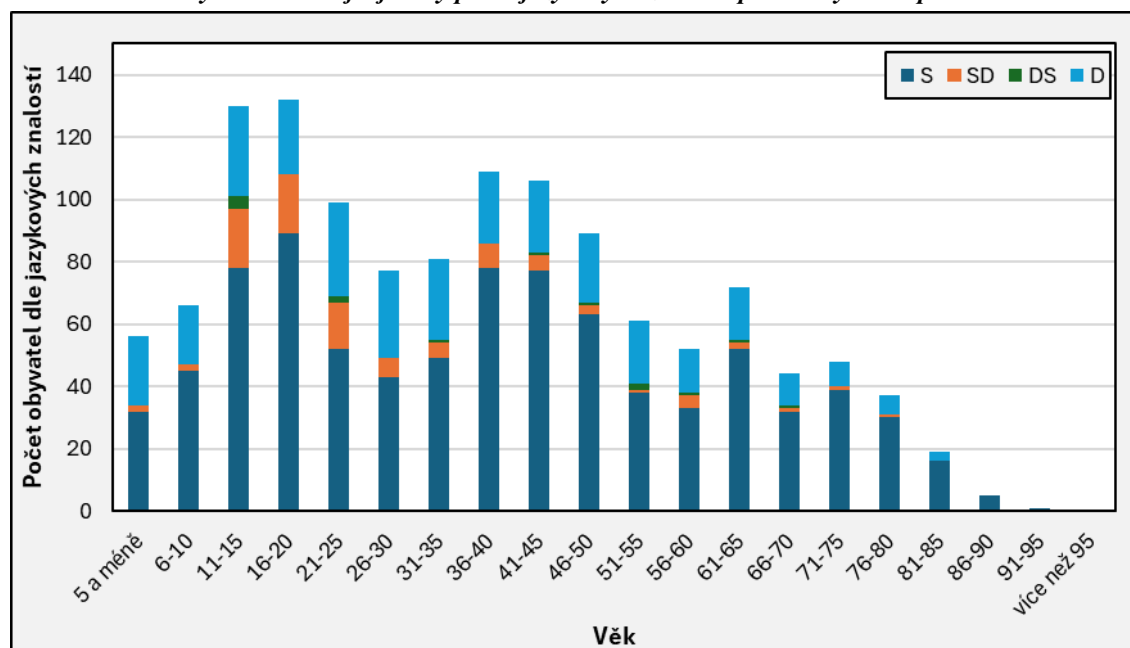
naučili a lze se s nimi dorozumět. Respondenti často uváděli také používání lužické srbštiny pouze v soukromých kontaktech a například jen při pozdravu a loučení.

Obr. 2 – Počet obyvatel obce Chróscicy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001

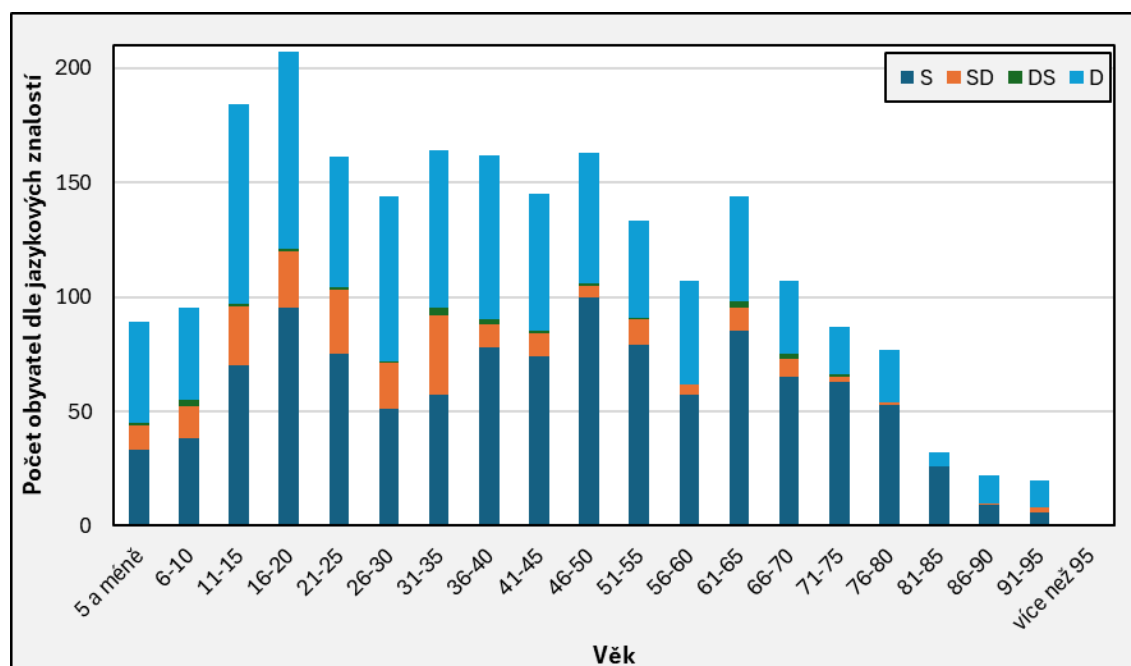
Zdroj dat: Walde (2004), vlastní zpracování

Obr. 3 – Počet obyvatel obce Njebjelčicy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001

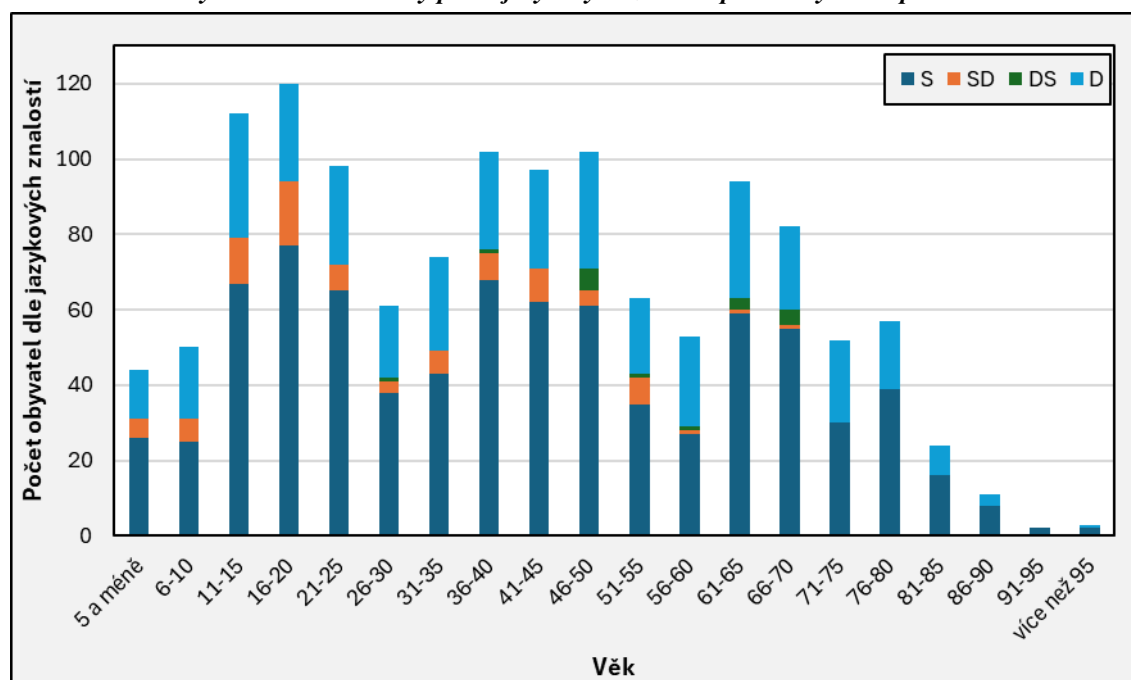
Zdroj dat: Walde (2004), vlastní zpracování

Obr. 4 – Počet obyvatel obce Pančicy-Kukow podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001

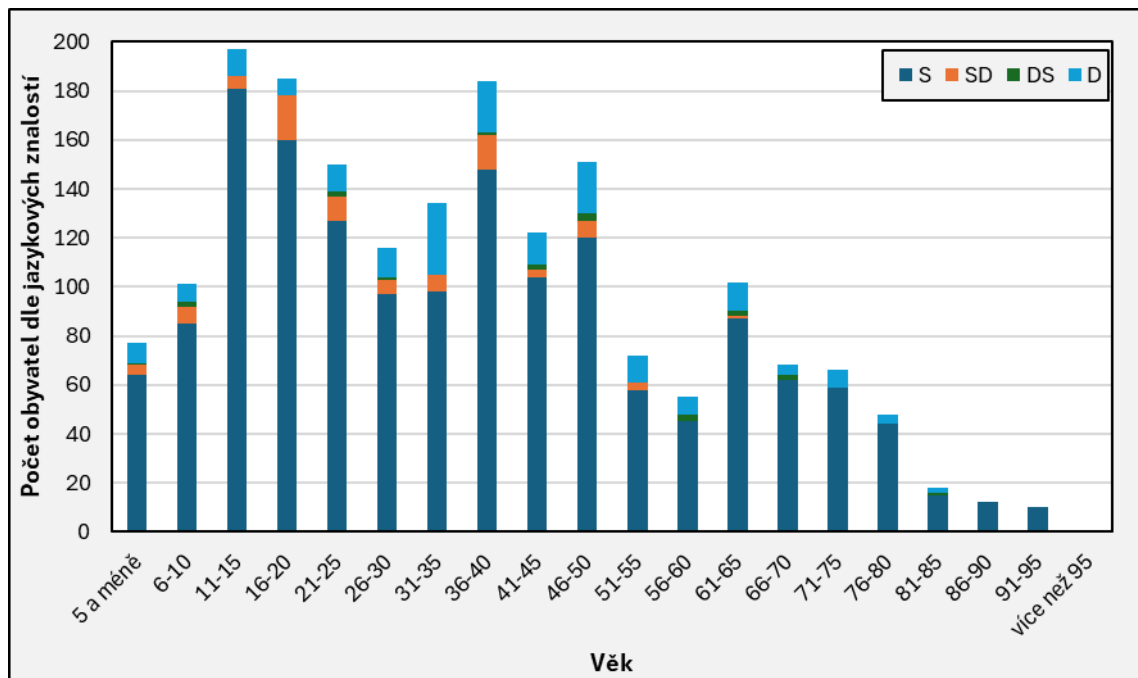
Zdroj dat: Walde (2004), vlastní zpracování

Obr. 5 – Počet obyvatel obce Worklecy podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001

Zdroj dat: Walde (2004), vlastní zpracování

Obr. 6 – Počet obyvatel obce Ralbicy-Róžant podle jazykových znalostí po věkových skupinách v roce 2001

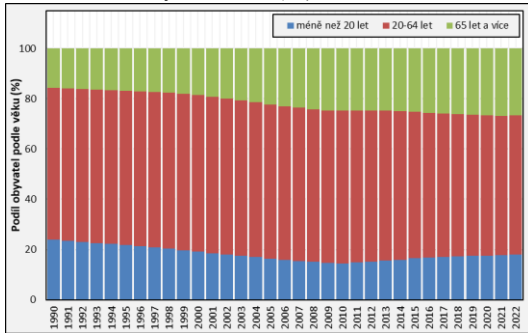
Zdroj dat: Walde (2004), vlastní zpracování

Walde (2004) zdůrazňuje, že demografická data nemohou poskytnout definitivní informace o vnitřní motivaci a budoucím chování. Není dle něj sice pochyb o tom, že šance na ovlivnění těchto procesů jsou malé, ale je nutné tuto problematiku zmiňovat a politiku založit na co největším společenském konsensu, aby byly stanoveny základní hodnoty, které menšině chování usnadní.

6.3 Demografický vývoj ve vybraných obcích

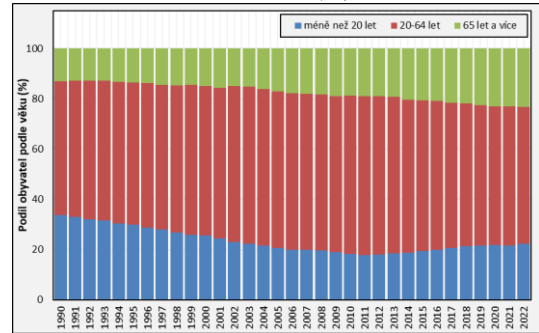
Svobodný stát Sasko leží na území bývalého Východního Německa (Německé demokratické republiky), kde byl, a i po politickém převratu je, odlišný demografický vývoj a reprodukční chování obyvatel oproti Západnímu Německu. Situace v Sasku a na území Lužice vykazuje značné podobnosti. Od roku 1990 z Východního do Západního Německa migrovalo přes dva miliony osob, zatímco opačným směrem pouze 1,2 milionu, a tato ztráta se týká zejména obyvatel ve věkové skupině 15-35 let, která zahrnuje ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Walde (2004) uvádí, že lužickosrbská mládež vyrůstá již s vědomím, že jejich budoucnost se nachází jinde, než v rodné obci nebo v Lužici, časté je pak dojíždění do okresních měst nebo do Drážďan, Lipska a dalších.

Obr. 7 – Podíl obyvatel Svobodného státu Sasko podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022, vždy k 31.12. (%)

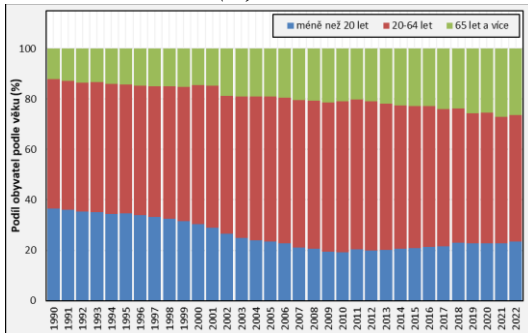
Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Obr. 10 – Podíl obyvatel obce Pančicy-Kukow (Panschwitz-Kuckau) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)

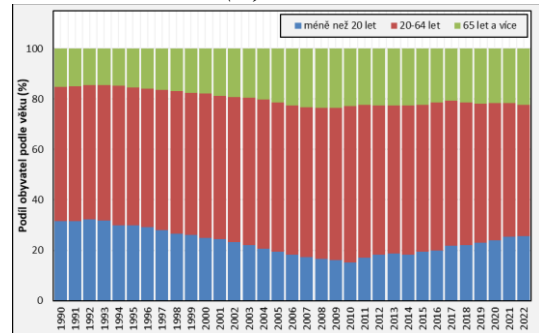
Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Obr. 8 – Podíl obyvatel obce Chróšćicy (Crostwitz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)

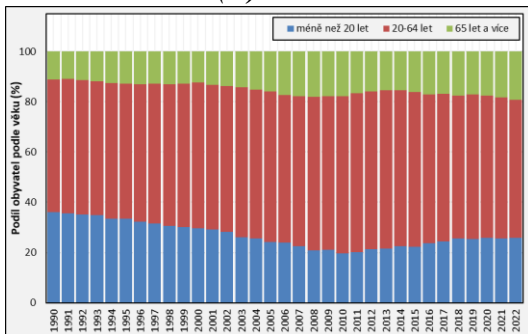
Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Obr. 11 – Podíl obyvatel obce Worklecy (Räckelwitz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)

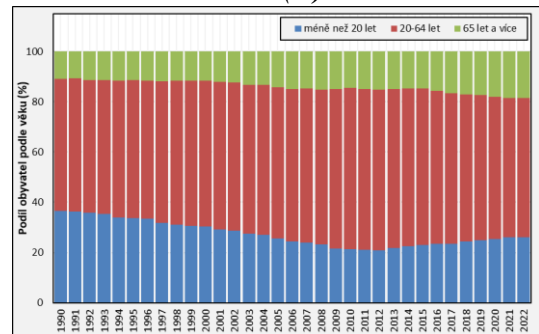
Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Obr. 9 – Podíl obyvatel obce Njebjelčicy (Nebelschütz) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)

Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Obr. 12 – Podíl obyvatel obce Ralbicy-Róžant (Ralbütz-Rosenthal) podle věkových skupin od roku 1990 do roku 2022 (%)

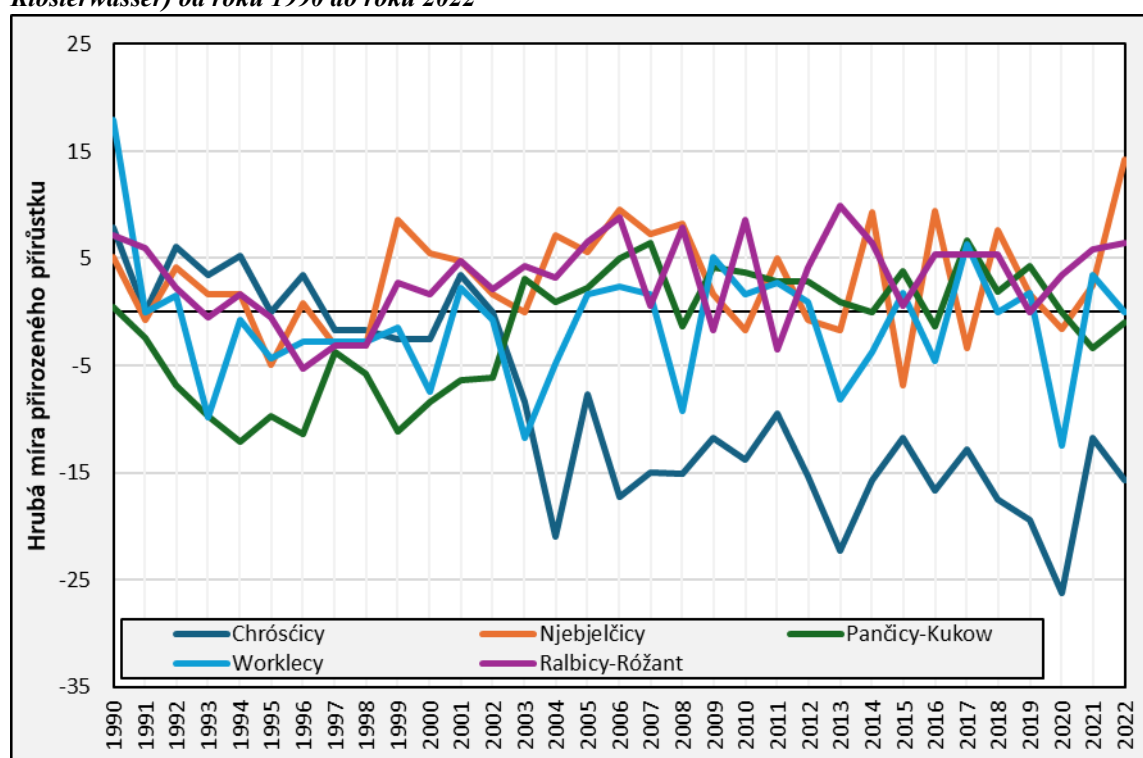

Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Na grafu (Obr. 7) můžeme vidět vývoj demografické situace v Sasku od roku 1990 do roku 2022, přičemž data do roku 2010 pochází z registrů obyvatel a od roku 2011 ze sčítání obyvatel. (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen 2023) Je pracováno s věkovými skupinami obyvatel rozdělených podle produktivního věku, nejmladší věková skupina do 20 let, obyvatelstvo v produktivním věku mezi 20 a 64 roky a osoby v postproduktivním věku nad 65 let včetně. V grafu můžeme sledovat vývoj podílu těchto věkových skupin. Samozřejmě největší část

zastupuje po celou dobu obyvatelstvo v produktivním věku, ale od přelomu tisíciletí můžeme sledovat sestupný trend, kdy poměr této složky obyvatelstva klesá z více než 60 procent na skoro 55 procent v roce 2022. Rok 2000 je také zlomový při pohledu na předproduktivní a postproduktivní věkovou kohortu, od přelomu století je v populaci Saska větší zastoupení obyvatel v postproduktivním věku. Obyvatelstvo pod 20 let až do roku 2010 mělo klesající trend, nyní v posledních deseti letech je znatelný mírný nárůst. Je tedy patrné, že dochází, podobně jako ve zbytku Evropy, ke stárnutí obyvatelstva. Tento graf zahrnuje celý Svobodný stát Sasko. Pro porovnání trendů následují grafy (Obr. 8, Obr. 9, Obr. 10, Obr. 11, Obr. 12) za jednotlivé obce správního sdružení obcí Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser). Ve všech vybraných obcích můžeme v posledních více než třiceti letech sledovat obdobný trend, jako v celém státě Sasko.

Obr. 13 – Hrubá míra přirozeného přírůstku v obcích správního sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2022

Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Graf (Obr. 13) znázorňuje hrubou míru přirozeného přírůstku (rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých na 1000 obyvatel ke střednímu stavu) v obcích správního sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2022.

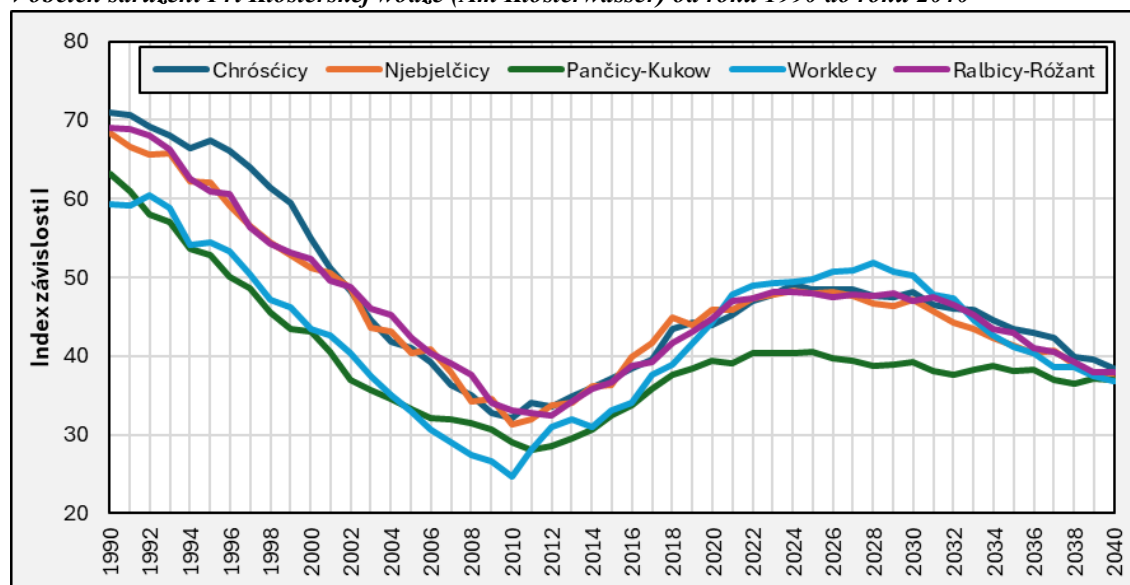
V obci Chrósčicy byl na počátku sledovaného období, v roce 1990, výrazně kladný rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých. Tento pozitivní trend se však od roku 1991 změnil a obec Chrósčicy vykazuje převážně záporné hodnoty až do roku 2022, což naznačuje, že počet zemřelých zde dlouhodobě převyšuje počet narozených. Mezi lety 1996 a 2010 došlo k výrazným poklesům s minimy kolem roku 2005. Obec Worklecy vykazuje celkově záporný rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých po celé sledované období. Záporný trend se výrazně prohlubuje po roce 2000 zejména v letech 2005, 2010 a 2020. Střídavé hodnoty jsou v obci Njebjelčicy v celém sledovaném období. Mezi lety 2005 a 2010 je patrný pozitivní trend, avšak následně opět

převládají záporné hodnoty. Obec Ralbicy-Róžant se pohybuje kolem nuly, s občasnými výkyvy nad i pod tuto hodnotu. V obci Pančicy-Kukow byla hrubá míra přirozeného přírůstku až do začátku tisíciletí záporná, po roce 2003 se však dostala na kladné hodnoty.

Graf (Obr. 13) ukazuje, že demografický vývoj v obcích správního sdružení Při Klósterskej wodže od roku 1990 do roku 2022 je různorodý. Nejvýraznější záporné trendy jsou patrné v obcích Chróscicy a Worklecy, což naznačuje dlouhodobý úbytek obyvatelstva. Ostatní obce vykazují střídavé trendy s mírnějšími výkyvy. Tento demografický vývoj je důležitý pro analýzu emancipace a demografických souvislostí lužickosrbského etnika v této oblasti.

Minulý vývoj, současnost a prognózu dalšího vývoje v letech 1990-2040 v obcích uvedeného správního sdružení ukazují následující grafy (Obr. 14, Obr.15) na vývoji indexů závislosti I a II, které jsou Statistickým úřadem Svobodného státu Sasko počítány jako podíl obyvatel ve věku 0-19 nebo 65 a více let na 100 obyvatel v produktivním věku (20-64). Hodnoty indexu jsou zobrazeny na vertikální ose, zatímco horizontální osa ukazuje časové období.

Obr. 14 – Vývoj indexu závislosti I (obyvatelstvo ve věku 0-19 ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2040

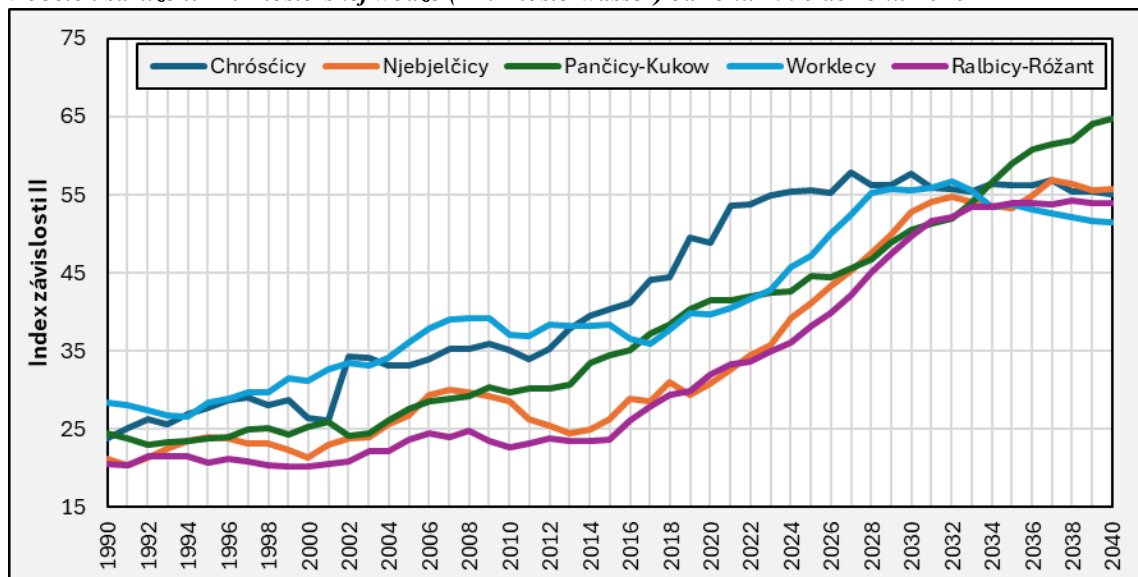
Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Graf znázorňující vývoj indexu závislosti I (Obr. 14), tedy poměru obyvatel ve věku 0-19 let ke 100 obyvatelům v produktivním věku, v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2040, nabízí vzhled do demografických trendů v jednotlivých obcích.

Na počátku sledovaného období v roce 1990 začínají všechny obce s vysokým indexem závislosti kolem hodnoty 70, což svědčí o vysokém podílu mladých obyvatel. V průběhu následujících dvou desetiletí do roku 2010 však ve všech obcích dochází k výraznému poklesu tohoto indexu, který dosahuje svého minima kolem hodnoty 30. Tento trend naznačuje demografický přechod, kdy se snižuje podíl mladých obyvatel relativně k obyvatelům v produktivním věku, pravděpodobně v důsledku nižší porodnosti a změn v populační struktuře. Po roce 2010 se index závislosti začíná opět zvyšovat, což lze interpretovat jako známku

demografického oživení nebo přirozené populační obnovy. Tento růst pokračuje až do období kolem roku 2025-2028, kdy dosahuje svého druhého vrcholu. V tomto období dosahují Chrósčicy hodnoty přibližně 60, Njebjelčicy a Ralbicy-Róžant kolem 55, Worklecy rovněž kolem 55, zatímco Pančicy-Kukow dosahují vrcholu kolem hodnoty 45. Následně, po dosažení těchto vrcholových hodnot, dochází ve všech obcích opět k poklesu indexu závislosti. Tento opakovaný pokles může být způsoben několika faktory, včetně možného stárnutí populace, pokračující nízké porodnosti nebo migrace mladých rodin do měst či jiných regionů. Podrobněji se obce liší v míře a tempu těchto změn. Chrósčicy a Njebjelčicy vykazují podobný vzorec s mírným nárůstem indexu závislosti v období 2010-2025 a následným poklesem. Pančicy-Kukow vykazují nejnižší nárůst indexu po roce 2010, což může naznačovat stabilnější demografickou strukturu nebo menší populační změny. Worklecy a Ralbicy-Róžant mají také obdobný vývoj, ale s mírně vyššími hodnotami indexu během vrcholového období. Celkově tento graf ukazuje, že ačkoliv všechny obce procházejí podobnými demografickými trendy, existují mezi nimi rozdíly v dynamice a míře těchto změn.

Obr. 15 – Vývoj indexu závislosti II (obyvatelstvo ve věku 65+ ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) od roku 1990 do roku 2040

Zdroj dat: Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen (2023)

Graf (Obr. 15) znázorňuje vývoj indexu závislosti II (obyvatelstvo ve věku 65+ let ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže (Am Klosterwasser) v letech 1990 až 2040.

V Chrósčicích se index závislosti II pohybuje kolem hodnoty 25 v roce 1990. Po mírném růstu do roku 2005 následuje zrychlený vzestup až k hodnotě přibližně 45 v roce 2025. Očekává se, že do roku 2040 vzroste až na číslo 55. V Njebjelčicích je výchozí hodnota indexu 20 v roce 1990. Po pomalém zvyšování do roku 2005 dochází k výraznějšímu nárůstu po roce 2010, přičemž v roce 2040 by měl dosáhnout hodnoty 50. V Pančicích-Kukow je index závislosti II rovněž kolem hodnoty 25 v roce 1990. Do roku 2005 je patrný pomalý růst, ale po roce 2010 se růst zrychluje a do roku 2040 by měl dosáhnout hodnoty 60. V obci Worklecy se hodnota pohybuje kolem 20 v roce 1990, s pomalým nárůstem do roku 2005 a prudším zvyšováním po roce 2010, přičemž

v roce 2040 by měl být kolem 55. V Ralbičích-Róžantu je index závislosti II kolem hodnoty 25 v roce 1990. Po mírném vzestupu do roku 2005 následuje výraznější nárůst, přičemž do roku 2040 by měl dosáhnout hodnoty 55. Všechny obce zaznamenávají postupný nárůst indexu závislosti II od roku 1990 do roku 2040. Zatímco v 90. letech byl růst pomalý, po roce 2005 a zejména po roce 2010 dochází k prudkému zvýšení, což odráží stárnutí populace.

Vývoj indexu závislosti I (obyvatelstvo ve věku 0-19 let ke 100 obyvatelům v produktivním věku) a indexu závislosti II (obyvatelstvo ve věku 65+ let ke 100 obyvatelům v produktivním věku) v obcích sdružení Při Klósterskej wodže v Sasku byl ovlivněn řadou demografických, sociálních a ekonomických faktorů.

Jedním z hlavních faktorů je demografické stárnutí populace. Silné generace narozené po druhé světové válce nyní dosahují důchodového věku, což výrazně zvyšuje počet obyvatel ve věku 65 a více let. Tento jev je umocněn klesající porodností po roce 1990, což vedlo k menšímu počtu dětí a mladistvých a tím i ke snížení indexu závislosti I. Zlepšení zdravotní péče a prodloužení střední délky života rovněž přispívají k růstu počtu starších obyvatel a tím ke zvýšení indexu závislosti II. Migrace a mobilita obyvatelstva také hrají důležitou roli. Mladí lidé často odcházejí do měst nebo do zahraničí za prací a vzděláním, což snižuje počet obyvatel v produktivním věku v těchto obcích. Na druhé straně, některé osoby v důchodovém věku se mohou rozhodnout pro přesídlení do venkovských oblastí kvůli klidnějšímu prostředí, což zvyšuje počet starších obyvatel v těchto obcích. Ekonomické faktory, jako je nedostatek pracovních příležitostí v regionech, mohou vést k odlivu mladší pracovní síly do měst nebo jiných oblastí s lepšími pracovními podmínkami. Nižší životní náklady na venkově však mohou být atraktivní pro starší obyvatelstvo, které hledá finančně méně náročný životní styl. Sociální a kulturní faktory rovněž ovlivňují demografický vývoj. Změny ve struktuře rodin, jako jsou nižší porodnost a větší počet jednočlenných domácností, mohou měnit demografickou strukturu obyvatelstva. Tradiční hodnoty a způsoby života mohou rovněž ovlivňovat rozhodování obyvatel pro setrvání nebo odchodu z obce. Politické a legislativní faktory mají také vliv na demografické trendy. Vládní politika podpory rodin a zvýšení porodnosti, která je implementovaná vládou, může ovlivnit index závislosti I. Změny v důchodovém systému a sociální podpoře mohou zase ovlivnit počet starších obyvatel v obcích. Historické události, jako je transformace po sjednocení Německa, rovněž hrají roli. Po roce 1990 došlo v Sasku k ekonomickým a sociálním změnám, které měly vliv na demografické trendy v regionu.

Dle publikovaných výsledků Svobodného státu Sasko (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen 2023) se průměrný věk saské populace do roku 2040 zvýší ze současných 46,9 let na 47,4 let (varianta 1) a 48,4 let (varianta 3). Na konci roku 2021 bylo necelých 18 % obyvatel mladších 20 let. Lidé v produktivním věku od 20 do 65 let tvořili 56 procent populace. Více než čtvrtina obyvatel Saska ve věku 65 let a více činila 27 procent. Do konce projekčního období v roce 2040 zůstane podíl celkového počtu obyvatel ve věku do 20 let stejný (varianta 1) nebo klesne až o dva procentní body (varianta 3). Současně se podíl osob starších 64 let zvýší o dva (varianta 1) nebo tři procentní body (varianta 3). V důsledku toho bude například ve variantě 3 v roce 2040 téměř 30 % populace ve věku 65 let a více. Podíl osob v produktivním věku by měl ve všech třech variantách klesnout na přibližně 54 procent. To znamená, že poměr osob

v produktivním věku k osobám, které ještě nejsou nebo již nejsou zaměstnané, zůstane do značné míry stabilní. V roce 2021 bude na 100 osob v produktivním věku připadat 32 dětí a mladých lidí do 20 let a 48 starších osob ve věku 65 let a více, což odpovídá celkovému poměru závislosti ve výši 80 osob. V prognózovaném období se celkový poměr závislých osob zvýší na více než 87 v letech 2031 až 2036. To znamená, že na každou osobu v neproduktivním věku bude v období projekce i nadále připadat téměř jedna osoba v produktivním věku.

Kapitola 7

Základní projevy lužickosrbské autonomie

7.1 Projekty, aktivity

Pro uchování identity v dnešní době není postačující pouze rodinná tradice. Podle Šatavy (2020) je nezbytná přítomnost institucí, které aktivně podporují jazyk, kulturu, vědu a hospodářství. Dołowy-Rybińska (2012) též zdůrazňuje klíčovou roli organizací a institucí v kontextu podpory identity, přežití menšiny a udržení jazyka, které současně nabízejí možnosti pro využití a uchování znalostí jazyka i do budoucnosti. Tyto organizace postupně přebírají tradiční roli rodiny a lokální komunity v této oblasti.

V Horní Lužici existuje rozsáhlá síť projektů zaměřených na podporu mladých Lužických Srbů. Tyto iniciativy lze klasifikovat podle jejich původu jako „top-down“ a „ground-up“, jak Dołowy-Rybińska (2012) definuje ve své práci, kde rozděluje tyto organizace do sedmi skupin.

- 1) Oficiální projekty týkající se jazykové a kulturní politiky jsou organizovány různými institucemi. Mezi ně patří zastřešující organizace Domowina, která má za úkol bránit národní zájmy Srbů a pracovat na zachování jazyka a kultury. Mnoho jejích projektů je zaměřeno na mladé Srby. Druhou důležitou institucí je Witaj jazykové centrum, které se zabývá školstvím a mimoškolními programy. Obě instituce jsou zmíněny dále v práci.
- 2) Do druhé skupiny autorka zařadila oficiální organizace zaměřené výhradně na mladé. Jednou z nich je Pawk, který pořádá projekty v mnoha zájmových oblastech, od sportovních, hudebních, kulturních akcí až po mezinárodní setkání menšin. Důležitou roli má Srbské gymnázium nejen ve vzdělávání, ale i jako místo setkávání, kde se organizují další aktivity.
- 3) Oficiální studentské organizace Sorabija v Lipsku a Bjarnat Krawc v Drážďanech plní především komunitní roli v podpoře lužickosrbské identity a kultury. Tyto organizace pořádají setkání, kulturní akce spojené s tradicemi, a jsou příležitostí k použití minoritního jazyka v běžné společné komunikaci.
- 4) Lokální oficiální a neoficiální projekty, jež se pořádají skoro v každé srbské obci, ať už se jedná o tanec, hudbu, divadlo nebo folklor a jsou důležitým aspektem srbské identity.

- 5) Oficiální projekty pro minoritu i majoritu, které by mohly být alespoň částečným řešením existujících problémů. Pozitivním příkladem je například SAEK (filmové studio) v Budyšině, kde je v určitých skupinách hornolužická srbština pracovním jazykem.
- 6) Neoficiální aktivity, zejména moderní hudba, která hraje důležitou roli v identifikačním procesu mladých osob. Patří sem například hudební skupina Janka Hanka, skupina Astronawt, aktuální velmi populární Popsorben, Trio a Kumple a další.
- 7) Neoficiální lokální skupiny (Jugendclubs), které mají v srbských vesnicích dlouhou tradici, nabízí příležitost k setkávání, diskusím a společnému trávení času a přináší možnost rozvoje místní komunity.

7.2 Instituce

Domowina (hornolužickosrbsky Zwjazk Łužiskich Serbow z.t., dolnolužickosrbsky Zwězk Łužyskich Serbow z.t.) je lužickosrbská národní a kulturní organizace, která zastřešuje řadu lužickosrbských spolků, rozvíjí kulturní činnost a je dosud zastřešující organizací. V současné době působí Domowina i v okresních školských radách a může tak do jisté míry ovlivňovat zachování dvojjazyčné výuky. Aktuálně má kolem 7 500 členů. (Domowina 2024) Domowina vznikla v roce 1912 (Stone 1972). Spolu s Nadací pro lužickosrbský národ (Założba za serbski lud) založenou v roce 1991, jež přerozděluje saské, braniborské i spolkové milionové státní dotace, si vytyčily plán, aby do roku 2100 hovořilo lužickosrbsky sto tisíc mluvčích. (Domowina 2023)

Ani jedna z obou organizací zatím nesdělila žádné podrobnosti, jak onoho výše zmíněného ambiciózního cíle hodlá dosáhnout. V Sasku i Braniborsku sílí politická strana AfD, která není příznivě nakloněna menšinám (včetně lužickosrbské). Lužičtí Srbové jsou jednou ze čtyř autochtonních menšin chráněných německou spolkovou ústavou. Nyní panují obavy, že po dekádách vlády křesťanských demokratů, kteří byli vůči menšinám štedří, nastane zásadní změna. Ze strany křesťanských demokratů dokonce v minulosti pocházel jeden lužickosrbský premiér Svobodného státu Sasko. Zato s novým premiérem z řad AfD pravděpodobně hrozí lužickosrbské menšině nebezpečí dalšího poněmčování a úbytku již tak nízkého národního sebevědomí.

Před šesti lety, tedy v roce 2018, se uskutečnil pokus o lužickosrbský parlament (Serbski sejm 2024), ovšem hojně kritizovaný a lužickosrbskou veřejností spíše odmítaný. Lužickosrbský „Sejmik“, tedy volený celonárodní lužickosrbský zastupitelský sbor, je v Lužici téma diskutované roky a má své odpůrce i zastánce. Lužickosrbský parlament, Serbski sejm, má reprezentovat lužickosrbské zájmy na zemské i spolkové úrovni. V roce 2018 bylo v Lužici demokraticky zvoleno legitimní zastoupení s cílem získat statut veřejnoprávního samosprávného orgánu. Právo volit mají mít jak Srbové ze srbské sídelní oblasti, tak Srbové, kteří žijí v jiných regionech. Otázkou zůstává, podle čeho se příslušnost k menšině určí. K srbství se hlásí i německy mluvící lidé, ale zároveň se dnes mnoho srbsky hovořících občanů považuje za Němce. Vznik Lužickosrbského parlamentu nemá oporu v zákonech Spolkové republiky Německo, ani v zemských zákonech Saska a Braniborska. Pokud se nepodaří kompetence voleného sboru ošetřit

legislativně, bude Lužickosrbský parlament vnímán pouze jako další lužickosrbský spolek. Na začátku roku 2025 dojde k druhým volbám do Sejmu, a tak bude možné sledovat vývoj postojů společnosti a podpory k této instituci.

Financování zabezpečuje Záložba za serbski lud (Nadace lužickosrbského národa), přičemž polovinu prostředků poskytuje státní rozpočet a druhou polovinu obstarávají spolkové země Braniborsko a Sasko. Získané prostředky Nadace jsou rozdělovány mezi různé instituce a projekty včetně uměleckých souborů, nakladatelství, muzeí, divadel, jazykového centra Witaj a dalších projektů (například Schadzowanky) i investic. (Záložba za serbski lud 2024) Schadzowanka je každoroční setkání lužickosrbských studentů, rodin a zainteresovaných osob, které se koná v Budyšině. Tato událost slouží k posílení lužickosrbské identity a kultury prostřednictvím různých aktivit, diskusí, kulturních programů a výměny názorů mezi účastníky, s důrazem na podporu vzdělávání a rozvoj lužickosrbské mládeže.

Další důležitou institucí je Serbski institut, který sídlí v Budyšině a Chotěbuzi, založený dne 1. ledna 1992 Svobodným státem Sasko spolu se Zemí Braniborsko. Organizačně se jedná o registrovaný soukromoprávní spolek. Zabývá se výzkumem lužickosrbského jazyka, historie a kultury v minulosti i současnosti. Jeho činnost je rozčleněna do tří oddělení: kulturních studií, lingvistiky a ochrany menšin. Součástí ústavu je ústřední lužickosrbská knihovna a lužickosrbský kulturní archiv. Kromě toho se interdisciplinární výzkum ústavu zaměřuje na současnou situaci, specifika a srovnání malých jazyků a kultur v Evropě. (Serbski institut 2024)

Jednou z organizací působících v Česku, které se věnují česko-lužickosrbským vztahům, je Společnost přátel Lužice (SPL). Ta navazuje na činnost předešlých spolků téhož zaměření, zejména na Łużisko-serbske towarzystwo „Adolf Černý“ v Praze založené v roce 1907. Společnost propaguje a rozšiřuje povědomí o Lužici a Lužických Srbech v Česku a podporuje vztahy mezi Českem a Lužicí. Působí po celé republice, nejen v Praze, ale i na Mladoboleslavsku, Brněnsku, Varnsdorfsku či Hodonínsku. Řadu členů má též v zahraničí na Slovensku, v Polsku, také v samotné Lužici a v Německu, ale i ve Finsku či v USA. Sídlí v Lužickém semináři v Praze na Malé Straně, postaveném v roce 1728 z prostředků bratří Šimonů, lužickosrbských duchovních, pro ubytování a vzdělávání katolických lužickosrbských studentů v Praze. Společnost vydává Česko-lužický věstník, což je jediné sorabistické periodikum v českém jazyce. Spravuje a zpřístupňuje Hórnikovu lužickosrbskou knihovnu uloženou v Lužickém semináři (pojmenovanou po Michału Hórnikovi, významném lužickosrbském buditel 19. století), což je největší sbírka sorabik mimo území Lužice. Povědomí o Lužických Srbech a seznamování s jejich kulturou přibližuje také pořádáním zájezdů na území Lužice, ať už na Velikonoce či Vánoce, nebo zájezdů poznávacích. SPL každoročně pořádá v Lužickém semináři mnoho kulturních a vzdělávacích akcí (autorská čtení, přednášky, konference, koncerty, divadelní představení, jazykové kurzy, akce pro děti...). Podílí se také na vysokoškolské výuce lužické srbštiny v ČR, vydává knihy, natáčí videa. (Společnost přátel Lužice 2024a) SPL spolupracuje s lužickosrbskými institucemi a organizacemi (je přidruženým členem Domowiny), s Kontaktní kanceláří Svobodného státu Sasko, lužickosrbskými a českými médii (televizí, rozhlasem, tiskem), pražským Arcibiskupstvím, Univerzitou Karlovou, univerzitou v Lipsku a mnoha dalšími. (Společnost přátel Lužice 2024a)

7.3 Vzdělávání

Školství a lužickosrbské vzdělávání je jedním ze zásadních faktorů pro udržení lužické srbštiny a lužickosrbské identity. Vývoj lužickosrbského školství sahá do doby zakládání klášterů a počátků křesťanství v Lužici. Podrobněji se však práce věnuje vývoji od 20. století. Zmeškal (1962) uvádí, že se za nacistického útlaku v mnoha rodinách lužická srbština úplně vytratila a po válce pak docházelo ke „kolonizaci“, kdy příhraniční obce přijímaly vysídlence ze Slezska a Sudet. V té době byla vytvořena nová školní koncepce podle politiky NDR, kdy byl v roce 1948 přijat zákon na ochranu práv Lužických Srbů (Stone 1972) jako příklad menšinové politiky. Byly vytvořeny tři typy škol A, B a C. Školy typu A, kde byla lužická srbština jako vyučovací jazyk, typ B s němčinou jako vyučovacím jazykem a povinnou lužickou srbštinou, a školy typu C pak byly čistě německé. V roce 1964 byla však povinná výuka lužické srbštiny na školách typu B zrušena i navzdory tomu, že pro bilingvní děti je následná výuka dalších cizích jazyků snažší, jak zmiňuje Stone (1972). Zrušení zapříčinilo prudký pokles žáků navštěvujících školy typu B z 11 600 v roce 1963 na 3 300 o rok později. Do roku 1990 bylo v Lužici 7 škol typu A a 85 škol typu B. Zejména Sasko převzalo západní školní systém, kde základní škola trvá 10 let a gymnázia jsou osmiletá. Pro otevření ročníku je potřeba minimálně čtyřiceti žáků, což vede k uzavírání mnoha škol. (Společnost přátel Lužice 2024b)

Ve školním roce 1989/1990 se lužickou srbštinou v Sasku učilo 6 175 žáků, avšak v roce 1991/1992 jejich počet klesl na 4 000. V průběhu 90. let počet žáků studujících lužickou srbštinu mírně vzrůstal, ale po roce 2000 se postupně snižoval až na 3 888 žáků v roce 2005. V Dolní Lužici se v roce 1995 učilo lužickou srbštinou 1 050 žáků, zatímco v roce 2005 jich bylo 1 618 (z toho na prvním stupni základní školy 1 059, na druhém stupni základní školy 53 a na Dolnolužickém gymnáziu v Chotěbuzi 506), kde se dolnolužická srbština vyučuje pouze jako cizí jazyk. (Pjech 2006)

V roce 1998 došlo k otevření první skupiny projektu Witaj, kde jsou předškolní děti vychovávány výhradně lužickosrbsky a dochází k imerzní výuce (vnoření jazyka), kdy vychovatelka mluví s dětmi pouze lužickosrbsky. Nyní po čtvrtstoletí fungování této koncepce může být úspěšnost projektu hodnocena. K vysokoškolské výuce dochází na univerzitách v Lipsku a Drážďanech. Od akademického roku 2019/2020 je na Filozofické fakultě UK v Praze otevřen kurz lužické srbštiny a dále kurz lužickosrbských dějin a kultury. (Společnost přátel Lužice 2024b) Jednou za dva roky pořádá Srbský institut v Budyšíně Letní kurz horní lužické srbštiny, který je určen primárně pro zahraniční zájemce a účastní se ho jak studenti z Evropy (Polska, Česka, Slovenska, Ukrajiny), tak i z Ameriky (Texasu) a například také z Vietnamu. Jedná se nejen o intenzivní jazykový kurz, ale také příležitost k poznávání kultury, tradic, literatury a Lužice jako takové.

Výzkum etnické identity a jazykových a kulturních vztahů u žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně prováděl Šatava (2009), který se dlouhodobě odborně zabývá tematikou národnostních menšin a možností jejich zachování. Tento výzkum, prováděný opakovaně v letech 2001 a 2005, je významný nejen tím, že umožňuje sledovat změny v čase, ale i svou cílovou skupinou, která reprezentuje důležitou část mladé lužickosrbské populace. Žáci byli osloveni

pomocí dotazníků, ve kterých měli označit subjektivní příslušnost k lužickosrbskému či německému etniku pomocí škály od jedné do sedmi, kde jedna znamenala malou či žádnou sounáležitost a sedm sounáležitost vysokou. Dotazníky zahrnovaly otázky týkající se národní identity, důležitosti zachování lužickosrbského jazyka a kultury, jazykové kompetence v lužické srbštině a němčině a celkového hodnocení situace Lužických Srbů v Německu. Na otázku, nakolik se cítí být Lužickým Srbem/Lužickou Srbkou, odpovídaly děti v roce 2001 průměrnou známkou 5,3 a v roce 2005 5,39. Na otázku, nakolik se cítí být Němcem/Němkou, odpovídaly v roce 2001 průměrnou známkou 3,85 a v roce 2005 4,03. To ukazuje na převládající lužickosrbskou identitu, ale také na poměrně silnou příslušnost k německému etniku. Pozitivním jevem je růst pocitu lužickosrbské identity od nižších do vyšších ročníků, kdy žáci v roce 2001 hodnotili míru své sounáležitosti s lužickosrbským etnikem průměrnou známkou 5,03 a v roce 2005 již 5,45. Pocit příslušnosti k Němcům se naopak snížil ze 4,24 v roce 2001 na 3,79 v roce 2005. Dotaz na důležitost zachování lužickosrbského jazyka a kultury ukázal vysokou hodnotu, průměrně 6,09 v roce 2001 a 5,77 v roce 2005. Nejvyšší hodnoty dosáhly odpovědi žáků z obce Wotrow (6,89 v roce 2001), nejnižší hodnoty pak uváděly v roce 2005 děti z evangelických oblastí (4,15). Žáci hodnotili svou znalost němčiny průměrnou známkou 5,37 v roce 2001 a 5,3 v roce 2005, zatímco znalost lužické srbštiny ocenili 4,89 v roce 2001 a 4,98 v roce 2005. Z odpovědí je patrné, že žáci považují svou znalost němčiny za lepší než znalost lužické srbštiny. Tento trend je stabilní i v čase. Poslední dotaz se týkal celkového hodnocení situace Lužických Srbů v Německu. Odpovědi se pohybovaly ve středu daného číselného rozsahu, s průměrnými hodnotami 3,58 v roce 2001 a 3,77 v roce 2005. To naznačuje, že mladá generace nevidí situaci svého národa jako ideální, ale ani jako zásadně nepříznivou. Výsledky výzkumu ukazují na složitost národní identity u Lužických Srbů, kteří se považují nejen za bilingvní, ale také za etnikum s dvojitou národní identitou – lužickosrbskou a německou. Studium na Lužickosrbském gymnáziu v Budyšině sice přispívá k posilování lužickosrbské identity, zejména u dětí z katolických a vesnických oblastí. Avšak přítomnost silné německé identity zůstává významným faktorem, což odráží širší proces asimilace v německém prostředí. (Šatava 2009)

V projektu *Witaj* v Horní Lužici existuje v současnosti 27 mateřských školek a dalších 9 předškolních zařízení. (Witaj 2024a) V Dolní Lužici je v tomto programu 8 jeslí a školek a čtyři *Witaj* skupiny v dolnosrbštině. (Witaj 2024b) Na úrovni prvního stupně základních škol je v Horní Lužici k dispozici 18 škol, v některých je lužickosrbský jazyk v konceptu 2+ součástí učebních osnov. Podle konceptu 2+ se učí v lužickosrbské sídelní oblasti. Číslovka 2 je v názvu za lužickou srbštinu a němčinu a znaménko + za ostatní jazyky. Lužická srbština není jen vyučovaným předmětem, ale i vyučovacím jazykem. Lužická srbština je také oficiálním jazykem, ve kterém mohou studenti skládat maturitní zkoušku. (Landesamt für Schule und Bildung 2018)

Škol druhého stupně je však jen 7 a koncept 2+ zde převažuje. Nabídku středních škol představují tři víceletá gymnázia. Koncept 2+ uplatňuje pouze gymnázium v Budyšině, zatímco na dvou gymnáziích ve Wojerecích má lužická srbština úlohu cizího jazyka. (Witaj 2024c) S dolní lužickou srbštinou na prvním stupni mohou žáci získat kontakt v 21 školách, v 6 z nich v bilingvní výuce, v ostatních jako s cizí řečí. Tři z těchto škol mají i druhý stupeň a povinnou výuku lužické srbštiny má Dolnolužické gymnázium v Chotěbuzi. (Witaj 2024d)

Kaulfürstowa (2024) z centra Witaj publikovala v časopise Serbska šula, statistiku lužickosrbské výuky a výchovy. V Tabulce 4 můžeme vidět počet dětí v denních skupinách (v jeslích, školkách a družinách) v roce 2023. V těchto skupinách docházelo k imerzní výuce, celkem se jí v Horní Lužici účastnilo 1 611 dětí, v Dolní Lužici 488.

Tab. 4 – Počet skupin a dětí v denních skupinách v Horní a Dolní Lužici v roce 2023

	Horní Lužice		Dolní Lužice	
	počet skupin	počet dětí	počet skupin	počet dětí
jesle	33	285	20	282
školka	52	814		
družina	27	512	9	206
celkem	112	1611	29	488

Zdroj dat: Kaulfürstowa (2024)

Ve školním roce 2022/2023 se konceptu 2+ účastnilo celkem 2 210 dětí, dalších 690 dětí mělo na základních školách lužickou srbštinu jako cizí jazyk (tato výuka na vyšších a středních školách v Horní Lužici není). Celkem se výuky lužické srbštiny účastnilo 2 900 žáků a žákyň (Tab. 5).

Tab. 5 – Počet žáků a žákyň ve školním roce 2022/23 účastnících se lužickosrbské výuky v Horní Lužici

	koncept 2+	lužická srbština jako cizí řeč	celkem
základní školy	902	690	1592
vyšší školy	846	0	846
gymnázia	462	0	462
celkem	2210	690	2900

Zdroj dat: Kaulfürstowa (2024)

V Tabulce 6 jsou zapsány celkové počty dětí v Horní a Dolní Lužici dle školních zařízení. Elementární výuky probíhající v jeslích, školkách a družinách se účastnilo celkem 1 381 dětí (z toho 1 099 v Horní Lužici a 282 v Dolní Lužici). V základních školách (sekundární stupeň) navštěvovalo v roce 2023 výuku 3 073 dětí a na gymnáziích a odborných školách je to 1 898 dětí. Celkem k výuce a výchově v lužické srbštině dochází tedy u 6 352 dětí a studentů. Z tabulek (Tab. 4, Tab. 5, Tab. 6) je tedy zřejmé, že výuka lužické srbštiny je značně rozšířenější v Horní Lužici, a to na všech stupních vzdělávacích zařízení. Tomu odpovídají i již zmíněné počty těchto zařízení (školek, základních škol a vyšších škol) v těchto regionech.

Tab. 6 – Počet lužickosrbsky vzdělávaných dětí a žáků v Horní a Dolní Lužici v roce 2023

	Horní Lužice	Dolní Lužice	celkem
elementární	1099	282	1381
primární	1592	1481	3073
sekundární	1399	499	1898
celkem	4090	2262	6352

Zdroj dat: Kaulfürstowa (2024)

7.4 Média, rozhlas, televize

Významným negativním prvkem ovlivňujícím vývoj lužickosrbské kultury je adaptace na moderní mediální prostředí. Historicky byla lužickosrbská kultura schopna efektivně reagovat a udržovat rozvinutou přítomnost v periodickém tisku, literatuře, hudbě (včetně operní), divadle a v rozhlasu.

S nástupem filmu a televize jako velmi nákladných, avšak široce rozšířených médií, je lužickosrbská kultura v situaci neustálého mediálního skluzu. Tento trend dále posílily moderní technologické inovace, včetně počítačových her, internetu, sociálních sítí a mobilních aplikací. Tato nová a často velmi levně dostupná média jsou charakterizována rychlým technologickým vývojem a krátkou životností. Kultura Lužických Srbů, nedisponující dostatečně širokým zázemím odborníků, nemůže adekvátně reagovat na tyto výzvy a zvládat rychlou adaptaci na mediální platformy.

Stone (1972) zmiňuje nárůst hornolužických i dolnolužických publikací po druhé světové válce. Od roku 1947 do roku 1967 bylo publikováno přes tisíc knih a více než polovinu této produkce tvořily učebnice, přičemž téměř všechny publikace pocházely z nakladatelství Domowina, založeném v roce 1947. Tato instituce vydává překlady světových klasik, ale publikuje i překlady z lužické srbštiny. Stone zmiňuje také spolupráci Domowiny a našeho Státního nakladatelství dětské knihy a jejich paralelní vydávání řady děl dětské literatury.

Počátek rozhlasové produkce spadá do roku 1948, kdy se vysílalo z Drážďan. V roce 1953 vznikla samostatná lužickosrbská sekce rádia DDR (první ve Zhořelci, poté v Chotěbuzi), vysílací čas byl postupně prodlužován a to ze 100 minut v roce 1953 až na 290 minut (z toho 110 minut v dolní lužické srbštině) v roce 1972. Stone (1972) také uvádí porovnání s jinými menšinami, gaelští mluvčí, kterých byl podobný počet (70 tisíc), mají čas vysílání kratší než Lužičtí Srbové, přestože je mluvčích více. Jako hlavní problém uvádí vysílací čas, který nebyl adekvátní. To ovšem můžeme pozorovat i nyní. V současnosti probíhá vysílání Lužickosrbského rozhlasu (Serbski rozhłos) ve spolkových zemích Durynsko, Sasko a Sasko-Anhlatsko. Vysílá se ve všední dny, v sobotu ráno (vždy tři hodiny) a v neděli dopoledne také celkem tři hodiny včetně jazykového koutku (Rěčny kućik). Od roku 1999 vysílá také Radio Satkula, což je večerní program zaměřený na mládež. (MDR 2024)

Dolnolužické rozhlasové vysílání zajišťuje Braniborské lužickosrbské rádio (Bramborske serbske radijo). Ve všední dny dvakrát denně vždy jednu hodinu. V neděli pak dolnolužická relace navazuje na hornolužické vysílání po dobu 90 minut. (RBB 2024)

Veřejnoprávní společnosti Mitteldeutscher Rundfunk (MDR) a Rundfunks Berlin-Brandenburg (RBB) zajišťují lužickosrbské televizní vysílání, jehož obsahem jsou hlavně lokální zprávy z regionu Lužice. Vzhledem k tomu, že se jedná o půlhodinový hornolužický program „Wuhladko!“ uváděný první středu v měsíci (se dvěma reprízami) a Dolnolužický televizní program „Lužica“ s relací každé třetí pondělí v měsíci, nelze v žádném případě hovořit o vysílání většího významu.

Pro šíření lužickosrbské kultury je v současnosti důležitý internet a sociální média, která otvírají možnosti sdílení kultury, informací a jazyka. Webových stránek specializovaných na lužickou kulturu však není mnoho a otázkou je, zda bilingvní uživatelé nevolí pro získání informací stránky německé, kde zpravidla naleznou větší šíři informací. Zakládání internetových stránek a informačních serverů je navíc podmíněno možnostmi časovými a ekonomickými.

Tištěná média hrají klíčovou roli v procesu emancipace a udržení a šíření lužickosrbské kultury a jazyka. Navzdory moderním komunikačním technologiím a internetové éře si zachovávají svou důležitost, zejména mezi starší generací a mezi čtenáři, kteří upřednostňují tradiční formy komunikace. Historie tištěných médií sahá až do 19. století, kdy od poloviny 19. století začala vznikat řada lužickosrbských periodik. V roce 1937 však byly všechny lužickosrbské publikace kromě katolického časopisu *Katolski Posol* zakázány nacistickým režimem. K postupné obnově došlo až po druhé světové válce. (Stone 1972)

Mezi nejvýznamnější tištěná média lze zařadit následující periodika: časopis *Maćicy Serbskeje* (od 1848-1937), který je jedním z nejstarších časopisů a začal vycházet rok po založení této organizace, vycházel až do roku 1937. *Hornolužický deník Nowa doba* (1870-1937) vycházející v Budyšině poskytoval mezinárodní i národní zprávy a sehrál důležitou roli při informování během doby průmyslových změn a narůstající germanizace. *Nowy Casnik* (od 1848) je dolnosrbský týdeník zaměřený především na místní události. Od 1991 vychází s přílohou *Pomogaj Bog* a publikuje také částečně v němčině. (*Nowy casnik* 2024) *Katolski Posol* (od 1863) je hornolužický katolický týdeník s dlouhou tradicí a stabilní čtenářskou základnou. Spolu s protestantským měsíčníkem *Pomhaj Bóh* hraje důležitou roli v náboženském životě Lužických Srbů a občas přináší i dolnolužickosrbské příspěvky. (*Katolski Posol* 2024) *Serbska Šula* vydávaná od roku 1950 je pedagogický metodický čtvrtletník zaměřený na jazykové otázky a pedagogiku a určený zejména pro školní potřeby a vzdělávací účely ve dvojjazyčné oblasti. (*Serbska Šula* 2024) *Kulturní a literární měsíčník Rozhled* (od 1951), který byl nástupcem časopisu *Lužice* (zakázaném nacisty v roce 1937) a se zaměřuje se na kulturní a literární témata v obou verzích lužické srbštiny, hlavně v hornolužické, méně v dolnolužické. (*Rozhled* 2024) *Měsíčník Plomjo* (od 1952) určený dětem do 12 let pomáhá udržovat lužickosrbský jazyk a kulturu mezi mladší generací. (*Plomjo* 2024) *Hornolužický deník Serbske Nowiny* (od 1842) se zabývá tématy od místních událostí až po mezinárodní zprávy. Jeho příloha *Předženak* se zaměřuje na specifické zájmy čtenářů. (*Serbske Nowiny* 2024) *Měsíčník Pomhaj Bóh* (od 1891) hraje důležitou roli v náboženském a kulturním životě evangelické komunity Lužických Srbů. (*Pomhaj Bóh* 2024) *Čtvrtletník Lětopis*, který od roku 1952 vydává Srbský institut, je vědecký časopis publikující odborné články a studie týkající se lužickosrbské kultury a života menšin. (*Lětopis* 2024)

Smolerjec kniharnja, jediné v současnosti existující lužickosrbské knihkupectví v Německu, založil v Budyšině již v roce 1851 Jan Arnošt Smoler. Od roku 2006 sídlí v přízemí domu Lidového nakladatelství *Domowina*. Vedle obchodu s novou produkcí je zde v provozu i antikvariát a probíhají tu autorská čtení a knižní premiéry. (*Ludowe nakładnistwo Domowina* 2024)

7.5 Tradice, kultura

Navzdory tomu, že se při zdánlivě konzervativním přístupu Lužických Srbů k prezentaci identity prostřednictvím tradic může zdát, že lužickosrbská kultura směřuje ke svému uzavření do folkloristického rámce, podrobnější analýza ukazuje jiný obraz. Lužickosrbská kultura se neomezuje pouze na zachovávání tradičních prvků, ale vykazuje výrazné snahy o obrození a adaptaci. I malé komunity mohou nacházet způsoby, jak zůstat životaschopné a inspirativní a dávat příklad, jak tradice a inovace mohou jít ruku v ruce.

Tradiční zvyky a hodnoty nejsou předávány mladším generacím stejnou měrou jako dříve, což přispívá k jejich postupnému zániku. Dochází k postupnému úbytku a mizení tradičních obyčejů, které po staletí tvořily nedílnou součást života Lužických Srbů. (Stone 1972) Tradice podporují používání jazyka a ovlivňují normy chování. Osobní kontakt a společné zážitky posilují pocit sounáležitosti, což je klíčový prvek pro komunitu sdílející společné hodnoty a představy. (Anderson 2008)

Lužickosrbská kultura není statická a vedle zachování starých zvyků a rituálů, které jsou klíčové pro udržení kulturní identity, se objevují i nové formy vyjádření. Mladí Lužičtí Srbové se snaží najít rovnováhu mezi tradičními hodnotami a současností. Například během covidové pandemie, kdy byly veřejné prostory uzavřeny, vznikaly pokusy o vytvoření nové, původní hudební subkultury. Tento čas izolace umožnil experimentovat, rozvíjet se a přinášet do lužickosrbské kultury nový život a energii.

Lidé hledají různé prostředky a důvody, které by je spojovaly. Staré zvyky a obřady představují jednu z těchto možností. I dnes mají důležitou funkci – shromažďují a stmelují rodinu i širší společenství. (Šottnerová 2005)

Jedním z oblíbených zvyků je barvení kraslic v období Velikonoc. Mezi mladými je stále aktuální také vztyčování a kácení májek (mejestajenje a mejemjetanje), tento zvyk udržují v domácím vesnickém prostředí zejména studenti z Drážďan a Lipska (studentské spolky Bjarnat Krawc Drježdžany, Sorabija Lipsk). V Horní Lužici patří velikonoční jízda “křižáků” (křižerjo, Osterreiter) na Boží hod velikonoční k nejcharakterističtějším zvykům velikonočních svátků Lužických Srbů katolického vyznání. (Boháč 1966) Procesí křižerjo vyjíždějí ze svých vesnic do okolních vsí za zpěvu velikonočních písní (kěrluše) oznámit tam Kristovo zmrtvýchvstání. První zmínka o této tradici pochází už z konce 15. století. (Bobková et al. 2008)

Tradiční obyčeje a rituály v Lužici jsou pevně zakořeněny v náboženských obřadech a církevních tradicích regionu. Jsou představovány jako rituální aktivity, které reflektují hlubokou historickou a kulturní kontinuitu společenství Lužických Srbů. Stále živými tradicemi v Lužici jsou například „ptačí svatba“ (ptačí kwas), jež se koná koncem ledna a děti se při ní oblékají do replik svatebních krojů. Pořádají se i masopustní oslavy (camprowanje) nebo tradiční dožínky (kermuša). V Dolní Lužici se v některých vesnicích stále udržuje zvyk chytání kohouta (łapanje kokota).

Významný je folklorní festival v obci Chrósćicy, kulturní událost konaná v Horní Lužici jednou za dva roky. Tento festival slouží jako platforma pro prezentaci a oslavu lužickosrbské kultury, jazyka a tradic a jako prostor pro setkávání Lužických Srbů s lidmi z jiných kultur a pro podporu mezikulturního porozumění a dialogu.

7.6 Divadlo

První lužickosrbské divadelní představení bylo uvedeno v roce 1862. Přes různé snahy a iniciativy trvalo dalších několik desetiletí, než bylo v roce 1948 formálně založeno Lužickosrbské lidové divadlo. Tato instituce byla klíčová pro rozvoj a udržení lužickosrbské kulturní identity, avšak i přesto se dlouho potýkala s nedostatkem stabilního zázemí. Až do roku 1963 nemělo Lužickosrbské lidové divadlo vlastní budovu a svou činnost muselo provozovat v různých provizorních prostorách.

Zlom nastal právě v roce 1963, kdy se Lužickosrbské lidové divadlo spojilo s městským divadlem v Budyšině. Většinu repertoáru tvořily hry přeložené z němčiny, polštiny, ruštiny a angličtiny.

Navzdory určitým pokrokům bylo po roce 1945 uvedeno jen málo původních her. Jedním z nemnoha autorů, kteří přispěli do lužickosrbského divadelního repertoáru, byl Jurij Bržzan (uvedl 3 hry). Tento omezený počet vlastních děl nemohl plně uspokojit kulturní potřeby lužickosrbského publika. Současně se tedy v lužickosrbské komunitě tvořily amatérské divadelní soubory a ochotnické skupiny, které hrály významnou roli v udržování a rozvíjení divadelní kultury. Tyto amatérské soubory přispěly k tomu, že se divadelní tradice udržela i v obtížných obdobích, a poskytly platformu pro místní talenty a nadšence. (Stone 1972)

Po politické změně roku 1989 divadlo hledalo samo sebe stejně jako celá společnost. V devadesátých letech byla existence lužickosrbského souboru ohrožena. Přípravovalo se z ekonomických důvodů sloučení hornolužických divadel. V případě, že by v Budyšině nezůstala činohra, znamenalo by to marginalizaci slovanského elementu. Právě proti tomu se postavilo samotné město Budyšín. Na provoz lužickosrbského souboru také přispěla Nadace pro Lužickosrbský národ. (Šrámek 2024)

Dnes hraje lužickosrbský soubor ve dvou divadelních budovách. Na hlavní scéně uvádí ročně jednu velkou inscenaci se sedmi reprízami. Jedna v komorní scéně Dźiwadła na hrodze v prostoru budyšínského hradu Ortenburg pak další čtyři, s nimiž soubor zajíždí do lužickosrbských vsí. Jedna inscenace uváděná v dolnolužické srbštině je určena pouze pro Dolní Lužici, kde divadlo nikdy pořádně nezakořenilo, protože oblast už byla výrazně germanizována. Amatérsky se dnes hraje už také jen v katolických oblastech Horní Lužice. Existují tam tři soubory. Jejich repertoár je typický svým zaměřením na současnou vesnici. I profesionální divadlo musí své tituly vybírat především s ohledem na venkovské obyvatele, ale inscenace na velké scéně mají vždy velmi dobrou profesionální úroveň a snaží se interpretovat zejména aktuální lužickosrbská témata, ať už z historie nebo ze současnosti. (Šrámek 2024)

Německo-lužickosrbské lidové divadlo je jediným bikulturním divadlem v Německu a členové lužickosrbského souboru hrají běžně ve třech jazycích, a to v horno- a dolnolužické srbštině a němčině. Účinkují totiž běžně také v německém repertoáru, neboť úspěšné hornolužické inscenace se nastudují pro následující rok v němčině, příp. dolní lužické srbštině a naopak. (Šrámek 2024)

7.7 Europeada

Europeada je fotbalový turnaj evropských národnostních menšin. Hlavním organizátorem je FUEN, Federální unie evropských národností, mezinárodní nevládní organizace založená v roce 1949 v souvislosti se vznikem Rady Evropy. Je zastřešující organizací a od roku 2023 má více než 100 členských organizací (včetně Domowiny, členem od roku 1990) zastupujících etnické, jazykové a národnostní menšiny z 36 zemí Evropy. (Europeada 2024) Europeada se koná od roku 2008 každé čtyři současně s fotbalovým ME, jež pořádá UEFA (ročník plánovaný na rok 2020 se kvůli pandemii covidu odehrál až o dva roky později), a od roku 2016 se hraje i ženský turnaj. Ročník 2012 spolupřádala Domowina a odehrál se v Lužici. (Kowar, Škoda 2015) Ročník 2024 proběhl ve Šlesvicku na dánsko-německém pomezí. Za "Serbska mustwa" nastoupilo 25 fotbalistů a 20 fotbalistek. Lužickosrbské týmy přijelo povzbudit nejen z Lužice na 400 diváků všech generací. Europeada umožňuje díky organizaci FUEN zviditelnění menšin v Evropě. Pro Srby samotné znamená Europeada nejen sportovní turnaj (Srbové milují fotbal), ale i identifikaci se srbstvím a významnou událost mimo Lužici. Shromáždění tolika srbských fanoušků je významné pro utvrzení vlastní identity. I v samotné Lužici mělo dění okolo Europeady svůj význam, zájemci mohli sledovat zápasy živě na internetu s lužickosrbským, příp. lužickosrbským a německým komentářem včetně titulků. V samotném týmu lužickou srbštinu užívá jen většina hornolužických hráčů, dolnosrbští hráči ji de facto neovládají. Jenom dva z nich a jedna fotbalistka ji částečně znají díky výuce v srbské škole. Dolní Lužice je, co se týče řeči, daleko více asimilovaná než hornosrbská, zejm. katolická část Lužice. (Škoda 2024)

7.8 Slovník, překladač, Sorabicon, Wikipedia

V kontextu jazykové emancipace a kulturní identity Lužických Srbů hrají slovníky a překladače nezastupitelnou roli. Slovníky jsou základním nástrojem pro uchování slovní zásoby, která je nezbytná pro každodenní komunikaci, vzdělávání a literární tvorbu. Přesný a komplexní slovník přispívá k udržení jazyka tím, že poskytuje uživatelům možnost snadného vyhledávání a porozumění méně běžným nebo zastaralým slovům. Díky tomu se může jazyk udržovat i v moderním světě, kde je ohrožen asimilací dominantnějšími jazyky. Online slovníkem je Soblex, jedná se o hornolužickosrbský dvojjazyčný slovník s překladem do němčiny, nebo hornolužické srbštiny. Funguje jak v internetovém prohlížeči, tak jako mobilní aplikace. Další jeho funkce jsou skloňovací tabulka a struktura lexému slov. Projekt Soblex je podporován Srbským institutem, Nadací pro lužickosrbský národ a Jazykovým centrem Witaj. (Soblex 2024)

Překladače, zejména ty digitální, jsou dalším klíčovým prvkem. Umožňují nejen Lužickým Srbům, ale i širší veřejnosti přístup k jejich jazyku. Moderní online překladače, vybavené pokročilými algoritmy a rozsáhlými databázemi, podporují oboustranný překlad mezi lužickou srbštinou a dalšími jazyky. To usnadňuje kulturní výměnu, zvyšuje povědomí o jazyce a podporuje jeho používání v nových kontextech. V březnu 2021 byla vydána „Sotra“ (Sorbian Translator), překladač mezi horní lužickou srbštinou, němčinou, od roku 2022 také dolní lužickou srbštinou a od května 2023 také češtinou (zatím v beta verzi). Program vznikl ve spolupráci jazykového centra Witaj s externími specialisty. (Sotra 2024) Společně slovníky a překladače podporují vitalitu jazyka. Umožňují jeho adaptaci na moderní výzvy a zajišťují, že může být nadále používán a rozvíjen v měnícím se světě. Tyto nástroje tak představují klíčový prvek nejen pro přežití, ale i pro aktivní rozvoj lužické srbštiny.

Podstatným zdrojem informací je i znalostní portál Sorabicon, který byl spuštěn v polovině roku 2019. Byl vyvinut a financován v rámci výzkumného projektu EU ve spolupráci Technické univerzity v Drážďanech a Lužickosrbského institutu. Sorabicon je nyní digitální nabídkou vědecky podložených poznatků o lužickosrbském jazyce, historii a kultuře a jeho obsah je neustále rozšiřován. (Sorabicon 2024)

Počet článků a uživatelů na portálu Wikipedia může reflektovat popularitu a počet uživatelů vybraného jazyka. V hornolužické srbštině je publikováno skoro 14 tisíc článků a hornolužickou verzi užívá přes 25 tisíc uživatelů. Přes 3 tisíce článků je v dolnolužické srbštině a jsou užívány skoro 20 tisíci uživateli. (Wikimedia 2024)

Kapitola 8

Diskuse výsledků

První z výstupů této práce se zaměřuje na dostupné statistické údaje v Horní a Dolní Lužici. Oficiální statistické údaje o počtu Lužických Srbů po 2. světové válce neexistují, neboť se obyvatelstvo podle národností nesčítá. V práci jsou proto zmíněna nejen dostupná oficiální data, ale i soukromá data o počtu Lužických Srbů od poloviny 19. století až do současnosti. První oficiální sčítání proběhlo v roce 1832. Data ze soukromých šetření jsou k dispozici již z dřívější doby, zejména od 18. století. Mezi oficiálními a soukromými šetřeními nacházíme rozdíly, kdy je podle soukromých šetření počet lužickosrbských obyvatel vždy vyšší (Tab. 2). Tyto rozdíly mohou být způsobené rozdílnou metodikou, interpretací pojmů a rozlišovacích znaků při definování národnosti, odchylky mohou být také ovlivněny přístupem sčítacích komisařů a státní politikou. Až do roku 1860 se dle dostupných dat počet Lužických Srbů zvyšoval, poté se trend obrátil a až do současnosti jejich počet klesá. A dnes je, jak uvádí Šaur (2011), jejich počet uzálně stanoven na 60 tisíc (40 tisíc hornolužických a 20 tisíc dolnolužických Srbů). Naproti tomu píše Šatava (2006) o 20 až 25 tisících hornolužických Srbů a 6 až 7 tisících dolnolužických Srbů. Ještě menší počet uživatelů lužické srbštiny publikoval Ela (2010), který zveřejnil odhad jejich počtu z roku 1983 pro rok 2003 na 19 tisíc a pro rok 2013 jen na 15,5 tisíce.

Vzhledem k šíři statistických dat Muky (1886) a Tschernika (1954) a naopak výběru zkoumaných obcí Waldeho (2004) je analýza zaměřena na pět lužickosrbských obcí v centrální části katolické lužickosrbské sídelní oblasti soustředěných do správního sdružení obcí Při Klóštěrskej wodže. Z dat Statistického úřadu Svobodného státu Sasko byla zvolena data za vybrané obce a celé Sasko v období od roku 1990 do roku 2022 a na základě těchto dat byly vypracovány grafy podílu obyvatel podle věkových skupin. Z grafů vybraných obcí je patrné zvyšování podílu obyvatel v postproduktivním věku a úbytek obyvatel ve věku 20-64 let. Podíl předproduktivního obyvatelstva až do roku 2010 klesal, poté zaznamenal mírný nárůst, což je patrné i na indexu závislosti I. Trendy ve vybraných obcích odpovídají srovnání s údaji za celý Svobodný stát Sasko. Další zjištění vypovídá o snižování hrubého přírůstku obyvatel. Dle publikované 8. projekce Statistického úřadu Svobodného státu Sasko, která byla zpracována do roku 2040, se dá očekávat pokračující stárnutí populace, které může být způsobeno nízkou porodností nebo migrací mladých obyvatel z vybraných obcí. Pravděpodobný úbytek osob v mladém věku může mít negativní vliv i na budoucnost lužickosrbského etnika a jazyka.

Další část práce se věnuje jazykové situaci ve vybraných obcích. Z dat Muky (1886), Tschernika (1954) a Waldeho (2004) je patrný nárůst německy mluvícího obyvatelstva. Walde (2004) publikoval údaje z roku 2001 o jazykových znalostech podle věkových skupin. Téměř všichni obyvatelé ve starších věkových skupinách se lužickou srbštinou dorozumí a používají ji, naproti tomu u mladších generací je vyšší podíl německy mluvícího obyvatelstva bez znalosti lužické srbštiny, případně obyvatel, kteří se jazyk naučili, ale nepoužívají ho v komunikaci.

Výuka lužické srbštiny a výuka v lužické srbštině jsou jedním ze zásadních faktorů udržení jazyka a s tím spojené identity. V roce 1998 byla zahájena předškolní výuka podle projektu Witaj, kdy jsou děti vychovávány výhradně lužickosrbsky imerzní výukou. Dalším způsobem výuky, který je využíván na základních a středních školách v Horní Lužici je koncept 2+. Lužická srbština je v těchto školách vyučováným i vyučovacím jazykem. Kaulfürstowa (2024) publikovala statistiku lužickosrbské výchovy a výuky v Horní a Dolní Lužici za roky 2022 a 2023. Konceptu 2+ se na základních školách, vyšších školách a gymnáziích účastnilo 2 210 žáků, zatímco lužickou srbštinu jako cizí řeč se jich učilo 690. V roce 2023 byl počet dětí a žáků lužickosrbské výuky na všech stupních škol v Horní Lužici 4 090, zatímco v Dolní Lužici pouze 2 262, což je celkově 6 352 lužickosrbsky vzdělávaných.

Současné postavení lužických Srbů ve společnosti můžeme sledovat v různých rovinách, neboť emancipační tendence Lužických Srbů čelí řadě výzev a omezení. Právní úpravy v Sasku a Braniborsku oficiálně uznávají jejich práva a sídelní území, ovšem postavení lužické srbštiny a jejich uživatelů není v současnosti ani zdaleka jednoduché, protože je důsledkem historických germanizačních tlaků a přirozené asimilace. Vliv industrializace, odchod mladých lidí za prací do měst a specifický problém rušení lužickosrbských vesnic kvůli pokračující těžbě hnědého uhlí znamená oslabování lužickosrbského etnika. Oficiální dvojjazyčnost je často uplatňována pouze formálně a nedůsledně. Lužičtí Srbové, jakožto bilingvní populace, sami velmi často navenek upřednostňují němčinu, protože v ní lépe komunikují, a nevyužívají možnost jednat s úřady v lužické srbštině. Lužičtí Srbové nemají politické zastoupení ani na úrovni celostátní, ani na úrovni spolkových zemí i přes snahu v roce 2018 takový politický orgán vytvořit. Serbski sejm nemá ovšem oporu ve státních zákonech a ani Lužickými Srby nebyl jednoznačně přijat. Jeho vliv se může ukázat v druhých volbách v roce 2025. Naopak dlouholetou podporu má Domowina, která zastřešuje většinu lužickosrbských spolků, organizací a projektů.

Přesto můžeme pozorovat snahy, jak současné situaci čelit. V různých oblastech existují aktivity podporující projevy lužickosrbské autonomie. Funguje tu celá řada institucí a projektů směřujících k zachování jazyka, kultury a národní identity. Mezi ty nejdůležitější patří zejména zastřešující organizace Domowina, ve školství pak jazykové centrum Witaj a studiem jazyka, historie a kultury se zabývá Serbski institut. Významné jsou aktivity a projekty zaměřené na mladou generaci, spolek Pawk, tradiční setkávání lužickosrbských studentů Schadžowanka i neoficiální aktivity, zejména moderní hudba, která hraje důležitou roli v identifikačním procesu mladých osob. Dále zde působí místní kluby mládeže, které nabízejí příležitost ke sdružování, diskusím a společnému trávení času, čímž je posilována národní a kulturní identita.

Pro lužickosrbskou publicistiku je nezastupitelné Lidové nakladatelství Domowina, vydávající beletrii a odbornou literaturu a své knihy prodává ve Smolerově knihkupectví v Budyšině. Tištěná média jako deník Serbske Nowiny, týdeník Katolski Posoł, pedagogický čtvrtletník Serbska Šula a dolnolužický týdeník Nowy Casnik jsou klíčová pro udržení kultury zejména mezi starší generací.

Rozhlasové a televizní vysílání v lužické srbštině je ovšem nedostatečné. Rozhlas vysílá jen několik hodin denně v málo sledovaných časech. Televizní vysílání představuje jedna půlhodina měsíčně s dvěma reprízami. Moderní technologie a sociální sítě představují novou výzvu, avšak lužickosrbských stránek je málo a uživatelé pak často hledají informace na německých webech. Internet nabízí další možnosti, jako jsou digitální slovník, překladač a portál Sorabicon, poskytující vědecké poznatky o lužickosrbském jazyce, historii a kultuře.

Rozporuplná je současná situace ve školství, které není autonomní a je závislé na rozhodování místních a centrálních orgánů. Je markantní, že aktuální síť školních zařízení není dostačující pro udržení živého jazyka, a to ani přes zmíněný projekt Witaj a koncept 2+. Počínaje druhým stupněm je lužická srbština většinou přesunuta na pozici cizího jazyka, který se vyučuje jen několik hodin týdně. Středoškolskou výuku poskytuje čtyři gymnázia jen s omezenými možnostmi výuky v lužické srbštině. Sorabistika se dá studovat na univerzitě v Lipsku. Je zřejmé, že s vyššími stupni škol ubývá možností vzdělávání v lužické srbštině. Má-li se živý lužickosrbský jazyk zachovat i v budoucnosti, je zřejmá nutnost školské reformy, což bude otázka nejen pro lužickosrbské představitele, ale i pro příslušné státní orgány. Školství tak zůstává jednou z nejpalcivějších otázek, s nimiž se představitelé nejmenšího slovanského národa musí vypořádat.

Pro lužickosrbskou identitu jsou i navenek významné tradiční zvyky, například stavění májek, barvení velikonočních vajíček nebo velikonoční jízdy "křižáků". Mezinárodní festival v Chrósćicích i menší lokální projekty podporují tradiční folklór. Mezi kulturní instituce patří Lužickosrbské lidové divadlo, jediné bikulturní divadlo v Německu, kde se hraje v hornolužické a dolnolužické srbštině i němčině.

Na mezinárodním poli se Lužičtí Srbové prezentují na Europeadě, fotbalovém turnaji evropských národnostních menšin, kde jsou lužickosrbské týmy mužů i žen podporovány mnoha vlastními fanoušky. Všechny uvedené institucionální, kulturní i sportovní aktivity jsou důležité pro posilování lužickosrbské identity.

Financování lužickosrbského národního a kulturního života ze státních prostředků spolkových, saských i braniborských úřadů má za úkol Založba za serbski lud. Celkově lze konstatovat, že emancipační tendence Lužických Srbů zejména v otázce vlastního jazyka nevedou k jednoznačným závěrům. Bez výraznější podpory a ochrany je budoucnost lužické srbštiny jako jazyka každodenní komunikace nejistá. Budoucnost ukáže, zda revitalizační snahy a pokusy o zachování jazyka a národní identity budou úspěšné.

Kapitola 9

Závěr

Téma bakalářské práce jsem zvolila na základě svého zájmu o Lužici, kam jsem měla v několika posledních letech možnost cestovat a účastnit se tam společenských akcí, koncertů, třítydenního jazykového kurzu v Budyšině. Navíc jsem absolvovala zájezdy na velikonoční jízdy „křížáků“ a navazovala osobní vazby a přátelství. Tato zkušenost nejen posílila mé jazykové dovednosti, ale také mi ukázala, jakými každodenními záležitostmi se zabývá v běžném osobním životě lužickosrbská komunita a co znamená pro mládež udržování jazyka a kultury v současnosti. Lužičtí Srbové, s kterými mám možnost se nadále setkávat, se snaží udržovat svou identitu a kulturu, i když výsledky práce ukazují obtížnost tohoto snažení.

Hlavní závěry, které vyplývají z diskuse výsledků ukazují na trvalý úbytek Lužických Srbů, a to i přes rozdíly mezi oficiálními a soukromými šetřeními o jejich počtech. Z analýzy zaměřené na pět vybraných obcí v centrální lužickosrbské sídelní oblasti je zřejmé, že i tam přibývá německy mluvícího obyvatelstva a zvyšuje se podíl osob v mladém věku, kteří lužickou srbštinou nemluví. Nabízí se otázka, zda zjištěné závěry z uvedených obcí odpovídají i situaci v jiných částech Lužice. K tomu by byla nutná další analýza, ke které ovšem v současnosti nejsou dostupná data. Významné je také zjištění o stárnutí populace, což ukazuje i prognóza do roku 2040 zpracovaná Statistickým úřadem Svobodného státu Sasko. Lužickosrbské emancipační tendence se projevují v různých společenských oblastech, v institucích, kulturních aktivitách a médiích. Dále ve vzdělávání, kde je i přes projekt Witaj a koncept 2+ otázkou, jakým směrem se lužickosrbská výuka bude ubírat, neboť natalita v regionu je nízká (dětí s lužickou srbštinou jako mateřským jazykem se rodí ročně jen několik desítek), počet škol s lužickou srbštinou jako vyučujícím a vyučovaným jazykem je malý. Pro posouzení úspěšnosti emancipačních tendencí by bylo přínosné provést další výzkum, který by mapoval současný stav a zkoumal vývoj počtu mluvčích lužickosrbského jazyka a demografické charakteristiky populace.

Díky této bakalářské práci jsem získala širší vhled do tématu týkajícího se emancipačních tendencí Lužických Srbů. Věřím, že pomůže nastítnit situaci tohoto etnika a přiblížit tuto tematiku i ostatním. Jaká bude budoucnost tohoto malého slovanského národu zůstává otevřenou otázkou i nadále.

SEZNAM LITERATURY

- ANDERSON, Benedict., 2008. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1490-8.
- BEDNAŘÍK, Petr, KOVAŘÍK, David, MARŠÁLEK, Zdenko, NOSKOVÁ, Helena, 2020. *Menšiny kolem nás*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, ISBN 978-80-7285-249-9.
- BENET-MARTÍNEZ, Verónica, HONG, Ying-yi, 2014. *The Oxford Handbook of Multicultural Identity*. Oxford Library of Psychology. Oxford University Press.
- BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, 2008. *Stručná historie států–Horní a Dolní Lužice*. Libri. ISBN 978-80-7277-382-4.
- BOGUSLAWSKI, Wilhelm, 1861. *Rys dziejów Serbo-Lużyckich*. Petersburg.
- BOHÁČ, Zdeněk, 1966. Velikonoční jízdy v Lužici. *Český lid* 53(4), 193-198. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42699158>.
- ČERNÝ, Adolf, 1905. *Srbové v Horní a Dolní Lužici*. Praha: J. Otto v Praze.
- DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole, 2012. Maintaining cultural identity. Ethnic consciousness and institutional support among young Upper Sorbs. *Lětopis*. 2, 60-76. ISSN 0943-2787.
- DOMOWINA, 2023, www.domowina.de. *Domowina für regionale Identität und Sprachenrevitalisierung – bis 2100 sollen 100.000 aktiv Sorbisch sprechen. 01/31/2023 Hinweise Pressemitteilungen*. [online] [cit. 10.7.2024]. Dostupné z: <https://www.domowina.de/hsb/medijowy-wobluk/blog/domowina-fuer-regionale-identitaet-und-sprachenrevitalisierung-bis-2100-sollen-100000-aktiv-sorbisch-sprechen-2114>.
- DOMOWINA. www.domowina.de/. *Słowjanska mjeńšina w Němskej*. [online] [cit. 25.6.2024]. Dostupné z: <https://www.domowina.de/hsb/domowina>.
- ELA, Ludwig, 2010. Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić. *Rozhlad*. 60(5), 17-19, 16-18. ISSN 0557-4250.
- ELLE, Ludwig, 2010. *Sorben – demographische und statistische Aspekte*. In: Minderheiten als Mehrwert. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 309-318. ISBN 978-3-631-60239-3.

- EUROPEADA. www.europeada.eu/. *What is Europeada?*. [online] [cit. 10.7.2024]. Dostupné z: <https://www.europeada.eu/>.
- FIALA, Vlastimil a kol., 2008. *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc: Periplum. ISBN 978-80-86624-37-2.
- GELLNER, Ernest, 1993. *Národy a Nacionalismus*. Josef Hříbal. ISBN 80-900892-9-1.
- GILES, Howard, BOURHIS, Richard, Y., TAYLOR, D.M., 1977. *Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations*. In H. Giles (Ed.). *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. 307-348. London: Academic Press.
- HAPEREN, Maria. van, HAVE, Wichert ten, KIERNAN, Ben, MENNECKE, Martin, ÜNGÖR, Ugur, et al., 2015. *Holokaust a jiné genocidy*. Polanka nad Odrou: Občanské sdružení PANT. ISBN 978-80-905942-7-2.
- HARTLOVÁ, Helena, HARTL, Pavel, 2009. *Psychologický slovník*. Portál. ISBN: 979-80-7367-569-1.
- HRABOVÁ, Libuše, 2006. *Stopy zapomenutého lidu*. Veduta (Bohumír Němec). ISBN: 80-86829-18-9.
- HROCH, Miroslav, 1999. *V národním zájmu*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-298-7.
- HROCH, Miroslav, 2009. *Národy nejsou dílem náhody, Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-010-0.
- JAKUB, Ernst. B., 1884. *Serbske horne Łužicy abo statistiki zapisk*. Budyšin.
- JANDOUREK, Jan, 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 8071785350.
- KALETA, Petr, 2006. *Češi o Lužických Srbech*. Masarykův ústav AV ČR. ISBN 80-86495-41-8.
- KATOLSKI POSOŁ. *Wo nas*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.posol.de/wo-nas-stawizny/>.
- KAULFÜRSTOWA, Jadwiga, 2024. Statistika k serbskorěčnemu kubljanju džěci w džěcacych dnjowych přebywaniščach a šulach. *Serbska šula*, 77, 13-15. Budyšin: Domowina. ISSN 0138-2497.
- KOWAR, Marko, ŠKODA, Clemens, 2015. *Europeada 2012*. Budyšin: Domowina.
- LANDESAMT FÜR SCHULE UND BILDUNG, 2018. 2plus. Radebeul: Landesamt für Schule und Bildung. Dostupné z: https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/wp-content/uploads/sites/3/2024/03/Konzept_2plus_deutschsorbische_Schulen-2018.pdf.

- LANDRY, Rodrigue, BOURHIS, Richard Y., 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1), 23-49.
- LĚTOPIS. www.lětopsis.de. *Wo časopisu*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.lětopsis.de/letopsis/about>.
- LINHART, Jiří a kol., 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
- LUDOWE NAKŁADNISTWO DOMOWINA. www.domowina-verlag.de. *Ludowe nakładnistwo Domowina (LND)*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: https://www.domowina-verlag.de/ueberuns?store=default_wen_hsb&from_store=default.
- LUŽICKOSERBSKI NARODNY WUBĚRK W BUDYŠINĚ, 1945. *Memorandum Lužických Srbů – slovanského národa v Německu, který žádá o osvobození a připojení k Československu*. Budyšín. [online] Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2010/RJ_55/um/memorandum-1945.pdf.
- MAIELLO, Guiseppe, ČERMÁK, Radek, 2011. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií. ISBN 978-80-86735-09-2.
- MALEC, Miloš, 2006. Těžba hnědého uhlí v Dolní Lužici. *Česko-lužický věstník*. 16, 47-51.
- MANN, Arne, B., 2006. *Etnická identita-životná nevyhnutnosť*. In *Identita ve vztahu k národnostním menšinám*. Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin. ISBN: 80-903727-1-6.
- MDR. www.mdr.de. *Serbski rozhłos*. [online] [cit. 7.3.2024]. Dostupné z: <https://www.mdr.de/serbski-program/rozhlos/index.html>.
- MĚTŠK, Frido, 1960. Die Bedeutung der Budarschen Stiftung (1767) für die sorbische Sprach- und Volkstumsstatistik. *Zeitschrift für Slawistik*. 5(1), 244-266.
- MORFILL, William, R., 1883. *Slavonic Literature*. London: Society for promoting christian knowledge.
- MUKA, Arnošt, 1886. *Statistika lužiskich Serbow*. Budyšín: vlastním nákladem autora.
- NAROLL, Raoul., et al, 1964. On Ethnic Unit Classification [and Comments and Reply]. *Current Anthropology*. 5(4), 283-312. The Iniversity of Chicago Press on behalf of Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.
- NOWINA, Olgried., 1938. *Liczba i rozmieszczenie Serbów Lužickich*. Warszawa.
- NOWY CASNIK. www.nowycasnik.de. *Historija nowego casnika*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.nowycasnik.de/index.php/dsb/historija-nowego-casnika>.
- PJECH, Edmund, 2006. Němska kubłanska politika a narodne mjenšiny w „krótkim 20. lětstotku“ (1918–1990). *Serbja w přirunowanju. Lětopsis*. 53 (2), 46-47.

- POMHAJ BÓH. <https://www.sorbischer-evangelischer-verein.de/>. *Zeitschrift „Pomhaj Bóh“*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.sorbischer-evangelischer-verein.de/zeitschrift-pomhaj-boh/>.
- RBB. www.rbb-online.de. *Radio-sorbisches programm*. [online] [cit. 7.3.2024]. Dostupné z: https://www.rbb-online.de/radio/sorbisches_programm/sorbisches_programm.html.
- RENAN, Ernest, 2003. *Co je to národ?* In: Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-20-2.
- ROZHLAD. www.rozhlad.de. *Wo časopisu Rozhľad*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.rozhlad.de/index.php/hsb/wo-rozhledze>.
- SCHMALER, Johann, E., HAUPT, Leopold, 1953. *Volkslieder der Sorben in der Ober- und Nieder-Lausitz*. Berlin: Akademie-Verlag.
- SERBSKE NOWINY. www.serbske-nowiny.de. *Stawizny a narok našeho wječornika*. [online] [cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.serbske-nowiny.de/index.php/hsb/wo-nami-2>.
- SERBSKI INSTITUT. www.serbski-institut.de. *Institut*. [online] [cit. 24.6.2024]. Dostupné z: <https://www.serbski-institut.de/os/serbski-institut/>.
- SERBSKI SEJM. www.serbski-sejm.de. *Serbske ludowe zastupnistwo*. [online] [cit. 24.6.2024]. Dostupné z: <https://serbski-sejm.de/hs/aktualne-hs.html>.
- SMITH, Anthony, D., 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell. ISBN 0-631-15205-9.
- SOBLEX. www.soblexx.de. *Hornjoserbsko-němski słownik*. [online] [cit. 30.6.2024]. Dostupné z: <https://soblexx.de/>.
- SOTRA. www.sotra.app. *Online-Übersetzer Sotra für Obersorbisch, Niedersorbisch, Deutsch und Tschechisch*. [online] [cit. 30.6.2024]. Dostupné z: <https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/portfolio-items/online-uebersetzer-sotra/?lang=sb>.
- SORABICON. www.sorabicon.de/. *Kulturny leksikon DIGITALNJE*. [online] [cit. 10.7.2024]. Dostupné z: <https://www.sorabicon.de/hsb/serbski-kulturny-leksikon-digitalnje/>.
- SPOLEČNOST PŘÁTEL LUŽICE, 2024a. www.luzice.com. *O nás*. [online] [cit. 14.4.2024]. Dostupné z: <https://www.luzice.com/spolecnost-pratel-luzice/>.
- SPOLEČNOST PŘÁTEL LUŽICE, 2024b. www.luzice.com. *Školství*. [online] [cit. 20.3.2024]. Dostupné z: <https://www.luzice.com/spolecnost-pratel-luzice/>.
- SPOLKOVÝ STÁT BRANIBORSKO, 1994. *Gesetz über die Ausgestaltung der Rechte der Sorben/Wenden im Land Brandenburg vom 7. Juli 1994*. (GVBl.I/94, [Nr. 21], S.294). [online] Dostupné z: <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/swg>.
- SPOLKOVÝ STÁT SASKO, 1999. *Sächsisches Sorbengesetz vom 31. März 1999* (SächsGVBl. S. 161), das zuletzt durch Artikel 19 des Gesetzes vom 20. Dezember 2022 (SächsGVBl.

- S. 705) geändert worden ist. [online] Dostupné z:
<https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/3019-Saechsisches-Sorbengesetz#x39>.
- STONE, Gerald, 2015. *The Smallest Slavonic Nation: The Sorbs of Lusatia*. London: Bloomsbury Publishing Plc. ISBN 9781474241540.
- STATISTISCHES LANDESAMT DES FREISTAATES SACHSEN, 2023. *Ergebnisse für Gemeinden*. [cit. 10.4.2024]. Dostupné z:
<https://www.bevoelkerungsmonitor.sachsen.de/gemeinden.html?cp=%7B%7D>
- ŠATAVA, Leoš, 2006. Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. *Slovanský přehled*. 92 (2). Praha: Historický ústav AV ČR.
- ŠATAVA, Leoš, 2009. Etniska identita a řečne/kulturne počahi pola šulerjow Serbskeho gymnzaija v Budyšinje. (2001 a 2005 – komparacija). *Rozhlad* .59 (4), 128-132 a 164-170. Budyšin: Domowina-Verlag.
- ŠATAVA, Leoš, 2020. *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století*. Praha: Epocha. ISBN 978-80-7557-964-5.
- ŠATAVA, Leoš, 2022. *Etnika bez státu a regionální jazyky v Evropě*. Praha: Epocha. ISBN 978-80-278-0084-1.
- ŠAUR, Josef, 2011. *Lužičtí Srbové v kontextu Střední Evropy. Malý národ v multikulturním a globalizovaném světě na počátku 21. století*. In POSPÍŠIL, Ivo, ŠAUR, Josef 2011. *Střední Evropa jako kulturní průsečík a Slované: tradice – perspektivy – úskalí (Několik vybraných okruhů)*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5607-7.
- ŠKODA, Clemens. Europeada [elektronická pošta]. Message to: karolinakrizova@volny.cz. 9.7.2024 15:27 [cit. 10.7.2024]. Osobní komunikace s referentem Domowiny pro kulturu a zahraničí.
- ŠOTTNEROVÁ, Dagmar, 2005. *Adventní čas*. Olomouc: Rubico. ISBN 80-7346-050-5.
- ŠRÁMEK, Ondřej, 2024. Serbska keklija aneb Divadlo Lužických Srbů jako součást potvrzení národní pospolitosti. *Divadelní revue*. 35 (1), 175-181. Praha: Academia. ISSN 0862-5409.
- TSCHERNIK, Ernst, 1954. *Die Entwicklung der sorbischen Bevölkerung: von 1832 bis 1945; eine demographische Untersuchung*. Berlin: Akademie-Verlag.
- VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK, 1. SV – A-O, 1996. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-164-11.
- WAŁDA, Měrćin. *Bevölkerungstatistik*. sorabicon.de [online]. [cit. 10.5.2024]. Dostupné z:
https://www.sorabicon.de/kulturlexikon/artikel/prov_pd3_sz5_vhb/.
- WALDE, Martin, 2004. Demograpisch-statistische Betrachtungen im Oberlausitzer Gemeindeverband „Am Klosterwasser“. *Lětopis*. 51, 3-27. ISSN 0943-2787.

WEBER, Max, 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-389-6.

WIKIMEDIA. www.meta.wikimedia.org. *List od Wikipedias*. [online] [cit. 30.6.2024].
Dostupné z: https://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias.

WITAJ, 2024a. www.witaj-sprachzentrum.de. *Pěstowarnje ze serbskorěčnym kublanjom w Sakskej*. [online] [cit. 19.7.2024]. Dostupné z: <https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/sb/sorbisch-in-kitas/kitas-in-sachsen/>.

WITAJ, 2024b. www.witaj-sprachzentrum.de. *Witaj-žišownje a kupki (předšulski wobłuk)*. [online] [cit. 19.7.2024]. Dostupné z: <https://www.witaj-sprachzentrum.de/niedersorbisch/sorbisch-in-kitas/kitas-in-sachsen/?lang=ta>.

WITAJ, 2024c. www.witaj-sprachzentrum.de. *Zakładne šule*. [online] [cit. 19.7.2024].
Dostupné z: <https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/sb/sorbisch-in-schulen/schulen-in-sachsen/>.

WITAJ, 2024d. www.witaj-sprachzentrum.de. *Serbšćina ako cuza rěc*. [online] [cit. 19.7.2024].
Dostupné z: <https://www.witaj-sprachzentrum.de/niedersorbisch/sorbisch-in-schulen/schulen-in-sachsen/?lang=ta>.

ZALOŽBA ZA SERBSKI LUD. www.stiftung.sorben.com. *Založba*. [online] [cit. 26.6.2024].
Dostupné z: <https://stiftung.sorben.com/hornjoserbsce/zalozba/>.

ZMEŠKAL, Vladimír, 1962. *Lužičtí Srbové*. Praha: Společnost národního muzea v Praze.